

KAITSE KODU!

SARU.

2. veebruar 1929

NR. 5

Hind 20 senti

Tänases numbris:

Kaanepilt:	Paju mõisa vallutamine kümne aasta eest.
— —	Naiskodukaitse.
E. K.	Julius Kuperjanov.
— —	Idanaabri sisekriis.
E. V.:	Afganistan.
H. Prants:	Suurmurrang meie maa ja rahva arengkäigus 700 a. eest.
— —	Siis, kui meid ristiti tulega...
— —	Tallinna kaitseliidu sõjasõidult.
— —	Caisk Greeta.
Maila Talvio:	Kured (järg).
Gori:	Taaritõrs ja Kaerakõrs valmistuvad karujahile.
— —	Ka Lääni kaitseliidule aumärgid.
A. Burmeister:	Male.

KÕIGILE! Pakume teile kingituseks järgmised väärtuslikud asjad:

jalgratas,
kohver-grammofon,
jahipüss,
paar häid suuski.
väikekaliibriline vintpüss.

Kõikide kodanikkude vahel, kes

15. veebruariks

uuendanud «Kaitse Kodu!» aastatellimise, loositakse välja ülalnimetatud võidud.

Ainult üks kuu on veel aega.

Uuendage
aegsasti

«KAITSE KODU!»

tellimisi!

KAITSE KOOL!

Nr. 5.

Tellimishind: aastas 6 krooni,
poolaastas 3 krooni, veerand-
aastas 1 kroon 50 senti, kuus
50 senti.

Üksiknumber 20 senti.

Kuulutuste hinnad. ¼ lehek.
40 krooni, ½ lehek. 20 krooni,
¼ lehek. 10 krooni ja ⅛ lehek.
5 krooni. Esimese kaane sise-
kõlg 50%, tagumise kaane välis-
kõlg 100% kallim.

Ilmub üks kord nädalas.

Redigeeris ja editres. Tellimisas, kaalu Van. 6, Käitseliidu staabis. Trüki. 370. Trükituse-koostööd ühisi-
päeval kella ½9–10 h.

Väljaandja: Kaitseliidu peastaap. Vastutav toimetaja: V. Neggo.

Tegev toimetaja: E. Jalak.

Naiskodukaitse.

3. jaanuaril s. a. möödus esimene aasta naiskodukaitse ülemaalse organisatsiooni tegevuses. Sel puhul peetud ülemaalsel esindajate koosolekul antud tegevuse ülevaatest selgus, et naiskodukaitse on lühikese aja jooksul arenenud üheks suuremaks organisatsiooniks nii oma liikmete arvu kui ka tegevusalade mitmekesisuse ja ulatuse poolest. Oma tähtsamaid ülesandeid näeb naiskodukaitse, mille üksused ulatuvad tiheda võrguna üle terve maa, rahvustunde ja rahvuskultuuri arendamises ning mitmesuguste teadmiste levitamises sanitaar-, majandus-, toitlus- ja propaganda-alal. Kõigil nendel aladel on töö jõudsasti edenenu, tänu raugemata töötahtele. On ellu kutsutud terve rida osakondi vastavalt tööaladele ning peetud üle terve maa, iseäranis aga meie maa pimedamates nurkades, rida loenguid ja kursusi rahvateravishoiu, rahvamajanduse ja toitlusküsimuste üle.

Enne keskjuhatuse tegevusse astumist olid naiskodukaitse üksused juba mõni aasta tegutsenud igaküsi omaette ilma ühiste juhtnõordeta. See oli kaasa aidanud igalpool erivaimu kujunemisele, missugust mitmel pool seltskonnas võõriti aru saadud ja valju arvustuse alla võetud. Heideti ette vale suuna võtmist töös, heideti ette liig militaristlikku vaimu, kohati

isegi liig kerget vaimu. Et aga naiskodukaitse on seltskondlik organisatsioon, mis tegutseda võib vaid seltskonna toetusel, nii ainelisel kui moraalsel, siis tuli võita seltskonna usaldus. Tehti selgitustööd mõjuvaid ringkonnis ning võeti kõik abinõud tarvitusele töö tõsisele alusele seadmiseks, oldi kõigis oma väljaastumistes äärmiselt tagasihoidlik, arvestades sellega, et naiskodukaitse end maksma võib panna vaid tõsise töö ja selle tagajärgedega. See kõik oli kaasa aidanud seltskonna usalduse ja lugupidamise võitmisele, mis kahtlemata oma mõju avaldanud töö edukusele.

Ülalnimetatud koosolekul tuli kinnitamisele ka organisatsiooni eelarve ning eelseisva aasta tegevuskava, milles tähtsamate ülesannetena esinevad sanitaarala korraldamine ja noorte organiseerimine. Ette võetud valimiste tagajärjed olid järgmised: Naiskodukaitse esinaiseks valiti pr. R a a m o t, sekretäriks pr. V a l t m a n, juhatuseliikmeiks: pr. S a r a l, pr. A r a k, pr. T õ r v a n d, pr. K a b e r, pr. T o o l.

Asudes tööle avaldab keskjuhatuse kõige sügavamalt tänu kõigile, kes naiskodukaitse tegevusele kaasa aidanud, eriti aga sanitaarala korraldamisel ja üldse tervishoiutöös, ning loodab ka eelseisval aastal seltskonna soojale vastutulekule ja toetusle.

Julius Kuperjanov.

1919 — 2. veebr. — 1929.

Käesoleva aasta 2. veebruaril möödub kümme aastat leitnant Julius Kuperjanovi surmast. See meelestab jälle meie mineviku tähtsama ajaloolise sündmuse — vabadussõja — ja need kangelaslikud võitlused, mida peeti kümne aasta eest enamlaste suurejõuliste jõukude vastu. See aeg sünnitas hulga kangelasi, kes ennaotsalgalvalt olid valmis end ohverdama kodumaast.

Julius Kuperjanov on meie vabadusvõitluste omapäraseim ja kangelaslikuim kuju. Ta kehasendas kogu tolleaegse võitlusinnu, tegevusvõime ja hulljulguse, mis talle viimaks sai ka saatuslikuks. Temaga on ühenduses meie sõjaväe vormeerimine ja tähtsamate positsioonide tagasivõitmine, mis teostus jaanuarikuus 1919. aastal.

Julius Kuperjanov sündis 29. septembril 1894. a. Venemaal Pihkva kubermangus Duhnova vallas talupidaja pojana. Ta isa oli eestlane, kes kodumaal valitsevate raskete elamistingimuste mõjul oli rännanud ligilähedasse Pihkva kubermangu. Seal möödusid ka Kuperjanovi esimesed noorusaastad ja koolipäevad, õppides Lehovo küllakoolis.

Kuid varsti naasis ta isa kodumaale, asudes Tartumaale Vana-Kuuste valda, kus omandati eluasemeks Lalli talu. Tagasituleku peapõhjuseks oli asjaolu, et isa ei tahtnud anda lastele Vene haridust ning kasvatus, mis vähemalt Lehovo küllakoolis oli poolik.

Kodumaal asus Kuperjanov koduvalla ministeeriumikoolis. Kuid ta salajased ühistused olid, saada sõjameheks. Valitsedes täiesti Vene keelt tutvus ta paljude kangelaslugudega, mis teda köitsid ning vaimustasid. Eriti andis ta mõttele eeskuju kuuluis ja vahva Vene kindral Suvorov, kes oli omaaegne populaarseim Vene rahvuskangelane.

Kuid selle asemel, et ministeeriumikooli lõpetades astuda sõjakooli, tuli tulla Tartu õpetajate seminari, mis tähendas teataval määral nooruslike ühistuste purunemist. Temast pidi saama kooliõpetaja, rahvavalgustaja, ja näis igaveseks olevat möödunud sõjameheks saamise võimalus. Hoolimata neist vastupidistest kutse muutustest edenes õping jõudsasti, nii et ta vabastati koolirahast, kergendades isalt saadavat toetust.

1914. aastal lõpetas ta viimaks kooli ja asus kodumaa kooliõpetajaks. Kuid see kestis ainult ühe aasta.

1915. aastal vallanes maailmasõda ja Julius Kuperjanov võeti teenistusse sõdurina. Esiti saadeti ta Novgorodi, kuid varsti sealt Peterburi Vladimiri sõjakooli. Samal aastal lõpetas ta sõjakooli, ülendati lipnikuks ja määrati selle järele 5. Kijevi grenaderipolku teenistuskohale.

Siin tulid nähtavale varsti Kuperjanovi sõjameheanded, niipalju kui see oli võimalik veneaegse sõjaväe iganenud korra tõttu. Erilist edukust näitas ta luuretegevuses, mille tagajärjel ülendati ta ühe luurekompanii ülemaks. Kuid palju rohkem tähelepanu pälvis

see viis, kuidas ta kohtles oma sõdureid. See, mis hiljem täies ulatuses kerkis esile uuesti vormeeritavates Eesti sõjaväeosades, s. o. sõbralikkus, seltsimehelik läbikäimine alluvatega jne., sai siin alguse ja Kuperjanov omandas laialdase kuulsuse kui seltsimehelik ning inimlik ohvitser. Ta oli sõdurite lemmikuks, nii et need talle nõudsid aumärgina sõduri risti, mille saades ta seda pidas kallimaks kõrgemaastmelistest sõjaaumärkidest.

Nii kestis Kuperjanovi maailmasõjas olek ligi kaks aastat, kuni ta viimaks šrapnellikillust mõlematest jalgadest sai haavata ja saadeti Tartu paranemisele. Samal ajal hakati vormeerima rahvuslikke väeosi. Leitnant Kuperjanov, veel täiesti paranemata haavadest, organiseeris ühes teiste vabadussõjaaegsete tähtsamate tegelastega Eesti rahvuslikku väeosa. Nii moodustati viimaks Eesti tagavarapataljon, kuhu astus ka Kuperjanov, kuigi tal puudus selleks tarvis minev sõjaväe luba.

Otse nendele sündmustele järgnesid laastamise ajajärgud, Saksamaa okupatsioon ja enne seda viimasel hetkel iseseisva Eesti vabariigi kuulutamine. Kuid saabunud Saksa võimud likvideerisid kõik avalikud rahvuslikud organisatsioonid, muuseas ka Tartus omakaitse, mille oli vahepeal organiseerinud Kuperjanov, et takistada taganevatel Vene sõjavägedel rüüstamist. Kuperjanov ise saadeti ühes paljude teiste tähtsamate tegelastega Riia vangilaagri. Varsti sealt vabanedes asus Kuperjanov elama isa tallu Tartumaale, et oodata raske okupatsioonija möödumist.

Kuid siingi olles asus ta salajasele organiseerimistööle. Hoolimata, et tolleaegsed sundmäärused selle eest määrasid surmanuhtluse, sõlmis Kuperjanov Tartu maakonnas sidemeid, et esimesel võimalusel astuda välja iseseisvaks kuulutatud Eesti vabariigi eest. Niikuinii loodeti peatset okupatsioonivägede lahkumist, et siis haarata uuesti võimu, mis sakslaste tulles purunes.

Niisugune salajane organiseerimistöö nõudis palju pingutust ja oli hädaohtlik. Käies isiklikult õhufamas ja olukorraga tutvunemas pidi Kuperjanov tarvitama tihti vale isikutunnistust ja teisiti rietatuna hiilima mööda teravasti valvavast Saksa valitsuse silmast. Selle tagajärjeks oli sidemetevõrgu tihenemine, peeti salajasi koosolekuid, relvastuti.

Ja selle kõige tagatipuks jõudis aeg Saksa vägede lahkumiseks. Okupatsiooni alt vabastati Baltimaa ja seal kerkis asemele omakaitse, rahvusliku rippumatuse nõue. Vaevalt olid sakslased Tartust lahkunud, kui Kuperjanov võttis enesele Tartu maakonna kaitseliidu juhataja kohustused, et luua korda sisemistes korratustes, samuti tarviduse korral sõjaväeosana vaenlasele vastu astuda.

Sel ajal oldi kibedasti töös. Tegutses Eesti Päästekomitee, kelle ülesannete hulka kuulus korraldamine, valitseva võimu määramine, kindlustumine vaenla-

vastu, välissidemete loomine jne. Kuid selleks kõigeks oli vähe jõude ja aega, sest juba ähvardas Venemaa poolt uus hädaoht.

Ida piiri taga oli teravalt jälgitud Baltimaadel arenevaid sündmusi. Oodati okupatsioonivägede lahku- mist, et seda maa-ala haarata saagiks. Ja vaevalt olid Saksa väed lahkunud, kui üle piiri hakkasid liikuma enamlaste jõugud. Peaaegu ilma igasuguse takistu- seta vallutati hulk linnu, aleveid, külasid ja maad. Ähvardav ring ulatus juba Tartu lähedale.

Siin aitas Kuperjanov organiseerida kaitseliidu osad, 2-se jalaväepolgu järelejäänud riismed ja Vene valgekaardi salgad, et takistada vaenlase edasiliikumist. Kiiresti saabuvad enamlased ei lasknud Tartul korral- dada suuremaulatuslikku organiseerimistööd, mistõttu Tartu kaitse kujunes nõrgaks. Peab tundma toleaege se kaitseliidu ja sõjavägede seisukorda, et saada ette- kujutuse, missuguste abinõudega otsustati luua vastu- positsiooni rohkearvulistele ja hästirelvastatud enam- laste laviinile. Kaitseliit koosnes enamikult keskkooliõpi- lastest, 14—20-aastastest noortest, kellel peale vaimus- tuse ning hulljulguse õieti polnud midagi muud. Relvas- tus oli puudulik, rääkimata noorte sõjaväelisest kasva- tusest. Ja säärasel olukorras otsustati pidada kinni Tartu poole liikuvaid enamlaste röövjõuke.

Silmnähtavalt pidi see hulljulge katse lõpma kao- tusega. Ja nii oligi. Nõrgale kaitsele lisanes veel Võru teel äraandlik valgekaart, kes hakkas taganema, ja Tartu langemine oligi otsustatud.

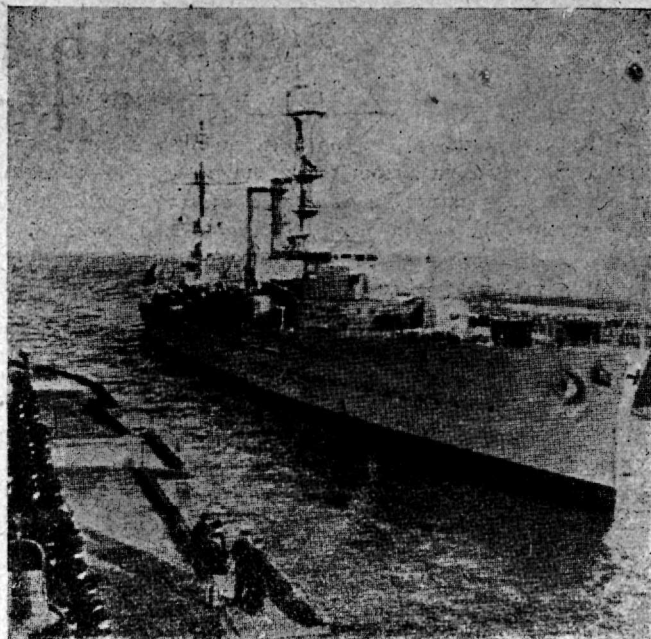
Kuperjanov taganes 20./21. detsembril Tartust, peatudes ligilähedases Puurmanni mõisas. Siin moo- dustas ta põhjapanevamalt hiljem vabadussõjas nii kuulsaks saanud partisanide väeosa. Nimetatud väeossa astus palju vabatahtlikke ümbruskonnast ja peagi ku- junes täiuslikum löögivõim. Et enamlased veel olid ülekaalukad ja tunginud kuni Tapani, siis pidasid par- tisanid n.-õ. sissisõda. Väikeste salkadena tungisid nad kord siin, kord seal vaenlasele ootamatult kallale, võtsid vangi ning võitsid sõjasaagina varustust ning toidumoonu. Niisugused järsud kallaletungid viisid enamlased lõpuks kaunis täbarasse olukorda, pealegi tundsid partisanid hästi ümbruskonda, sest suur osa neist oli pärit sealt.

See kõik oli ettevalmistus suuremale pealetungile, mis leidis aset 1919. aasta jaanuari esimesel poolel. Tapa vallutamiseks 10. jaan. oli loodud juba soodus positsioon ja seejärel alustasid partisanid ühes teiste toetavate väeosadega liikumist Tartu poole. Linn val- lutati 14. jaanuaril.

Peatudes Tartus õige vähe aega sõitis Kuperjanov oma sõjaväeosadega lahingutesse Valga sihis. Nii val- lutati 24. jaan. Elva ja vaenlane taganes Rõngu suunas.

Tuli võidelda paljudes lahingutes ja igas võita, et jõuda Valga positsioonile, mis andis võitluste edukusele tagatise. Ja siin ilmes Kuperjanovi vääramatu sõja- meheand, ta järsk manööverdamise oskus, vaimustus ning vaprus, mis teistele eeskujul andes küünis raske- mates heitlusteski võiduni.

Samal ajal, kui Kuperjanov hoogsa võidukusega tungis edasi, astusid ka ta kaks nooremat venda ja

Saksa uus ristleja „Emden“, mis lastud vette 14. III. 1928.

isa vabaduse eest võitlejate ridadesse. Nad tegid kaasa terve rea võitlusi.

Vallutades Rõngu, Puka, Sangaste, Telliste, Sooru j. t. seisukohad avardas Paju mõisa lahing, mis Kuper- janovile isiklikult sai saatuslikuks. Paju mõisa lahing kannab erilist iseloomu, sest sinna olid koondatud ühel poolt kuulsad Läti 6., Dvinski ja Tukkumi 9. polgud, teiselt poolt jälle südid soomlased, Kuperjanovi partisanid ja teised väeosad. See positsioon oli tähtis mõlematele vägedele ja samuti kui meie väed otsus- tasid selle vallutada, otsustas vaenlane seda kaitsta viimse võimaluseni.

Väiksemad lahinguid oli peetud mõisa ümber juba mitu päeva. 31. jaanuaril aga otsustati alata suure- mat pealetungi. Lahing hargnes kuni käsitsi võitlus- teni. Et julgustada sõdureid, viis Kuperjanov isikli- kult mõned roodud lahingusse, kus aga teda tabas vaenlase kuul, tungides pahemast käest läbi küljesse, vigastades kopsu ja neerusid. Haav oli raskekujuline ja Kuperjanov toodi Tartu haigemajja, kus ta suri 2. veebruari hommikul kell 1½6.

6. veebruaril sängitati ta Maarja surnuaiale. See päev kujunes kogu Tartule suureks leinapäevaks. Enne oli asetatud laip Tähe tänavale Kuperjanovi elumajja laialdastele hulkadele vaatamiseks, kuid ruumid osu- tusid kitsaks, sest niihästi Tartu organisatsioonid, koo- lid, seltskonnategelased kui ka teised käisid vaatamas linna vabastaja viimset põrmu. Nii viidi laip „Vane- muisesse“ ning sealt algas 6. veebr. suur leinarong liikumist Maarja surnuaiale. Hauale pandi Tartu orga- nisatsioonide, seltside ja esinduste poolt ligi poolsada pärga.

Leitnant Kuperjanovi kui Tartu vabastaja mäles- tuse jäädvustamiseks püstitati kuus aastat hiljem, 11. okt. 1925. a., ta kalmule mälestussammas. E. K.

Idanaabri sisekriis.

Uus järk Trotski-Stalini võitluses.

Trotski.

Viimastel päevadel on Moskvast tulnud jälle ärevaid teateid: Stalini käsul on GPU areteerinud üle 400 „trotskisti“ ja Trotski ühes ta poolehoidjatega kuulutanud vasturevolutsionäärideks, kellega tuleb vastavalt talitada. Mis see tähendab, teab igaüks, kel vähegi ettekujutus Nõukogudemaa viisidest: vasturevolutsionääridega on seal seni tehtud alati „õige lühike protsess“...

Nüüd siis on Stalini poolt tunnustatud vasturevolutsionäärideks ka osa kommuniste endid — sest vaatamata parteist väljaheitmisele jääb Trotski ja jäävad ta poolehoidjad ikkagi kommunistideks, on kommunismi eest yöidelnud sama hoolimatult ja ehk veel andavamalt kui paljud praegustest suurustest. Kui seni ametlikult surmaotsusi ja väljasaatmisi Solovkisse ja mujale „kahjututele kohtadele“ teostati ainult kodanlaste ja sotsiaaldemokraatide kallal, on nüüd niisuguste karistuste väärilisteks arvatud ka osa „kommunistlikust vanast kaardist“ — eesotsas Lenini parema käe, omaaegse „revolutsiooni mõõga“ Trotskiga eesotsas.

Mida see tähendab? Ei midagi muud kui et kommunism on hakanud sööma iseennast.

Kui suri Lenin, ei, veel enne ta surma, kui ta parandamatu haiguse tõttu ei saanud enam asuda kommunismi eesotsas, tekkisid ta lähimate jüngerite hulgas suured lahkeliid ja järeltulija küsimuse pärast. Nii välismaal kui ka Venemaal arvati selleks tõusvat Leo Trotskit, punavägede juhti kodusõjas, Lenini kõrval kõige rohkem tuntud kommunistide suurust, kellele kommunistlik riik võlgneb võidud Denikini, Koltschaki, Wrangeli ja teiste vastaste üle. Trotski energiat ei saa salata ka ta vihasemad vastased ja tal on veel praegu suur poolehoid punaväes.

Aga ometi tõrjuti Trotski pärast Lenini surma otsekohe teisejärguliste suuruste ritta. Seda tegi kompartei kindralsekretär Stalin-Dshugashvili, kes oli mõistnud partei masina ja poliitilise politsei saada täiesti oma mõju alla ja oma seisukohalt dikteeris ette valitsuse ja kompartei sammud.

Siit areneski lõhe, mis viis Trotski, Sinovjevi, Kamenevi, Rakovski, Radeki, Saprónovi ja teiste revolutsiooni suuruste parteist väljaheitmiseni ja asumisele saatmiseni.

Trotski saadeti Kesk-Aasia malaariapesasse Wernõisse (uue nimega Alma-Ata) asumisele — eemale kõigist sõpradest, eemale igasugusest tegevusest, maailmast. Energiaküllane Trotski ei jäänud ka seal rahule: ametlikud teated Moskvast kõnelevad, et ta on organiseerinud pörrandaaluse organisatsiooni, mis töötab Stalini ja selle sõprade kukutamiseks sõjariistus vastuhakkamise teel. Ühtlasi on teada, et sellesse salaseltsi on kuulunud suur hulk nimekamaid praegusi kommunistlikke tegelasi ja ka suur osa Balti punalaevastiku staabit, samuti Kroonlinna komandant...

Oleks mõttetult kergemeelsus oletada, et kõik see ennustab kommunistliku reshiimi peatset langust. Selleks on võim Venes liig tsentraliseeritud, massid tehtud liig araks, neilt võetud igasugused võimalused koondumiseks. Aga siiski tunnistab see 400-liikmelise organisatsiooni avalikuks tulek teatavat kõdunemist kompartei, „Vene thermidori“ võimaluste kõvenemist. Nagu omal ajal Prantsuse revolutsionäärid neelasid iseendid, saates üksteist giljotiini alla, nii on ka Venes samasugune ajajärk alanud. Seepärast tuleb siiski praegusi sealseid sündmusi jälgida suurima tähelepanuga ja neid hinnata nimetusega: kommunistliku organite kriis.

Afganistan.

Aasia Schveits ja ta sündmused ning nende tähtsus.

Kes teadis paari aasta eest midagi Afganistanist? Vast kooliõpilased uemate maade-teadus-õpperaamatute kaudu: et sihuke riik on olemas seal kuski kaugel Aasia südames — mägestikkude keskel, India piiril. Kes seal elavad, milline on ta rahva omapära, millised suguharud seal elavad — seda me ei teadnud ja see ei võinudki meid huvitada kui lõpmatult kaugel, meile mitte mingisugust huvi pakkuv.

Nüüd aga oleme juba kuid õppinud ajalehtede kaudu pähe selle maa keerulisi kuningate- ja suguharude nimetusi, oleme päris suure huviga jälginud sealse sündmustiku uperpallitamisi — nagu mõnd seiklusromani. Amanullah, Habibullah, Inayatullah — kõik need toredad kõmisevad nimed on seisnud iga päev ajalehtede veergudel ja on neile oma käest arvatud lisaks veel toredamaidki — Ara-Hullah'sid ja teisi Trulla-Mullah'sid —, nagu teinud seda meie andekas kaastööline, karikaturist Gori oma lehes. Ja Afganistan on nendel viimastel päevadel nagu võitnud eluõiguse maailmas — temast kõneldakse!

Mis ja milline on siis see Amanullah' maa, Afganistani kuningriik ise ja milline on ta ärevate sündmuste tähtsus ning eellugu?

Euroopa on viimastel aastatel olnud nii ametsiseenesega, et pole saanud mahtigi jälgida tähtsaid sündmusi enese külje all — Lähedas Idas, kus nende aastate jooksul on nii palju ja põhjalikult muutunud, mis on suure ja iseloomustava tähtsusega Euroopale eneselegi. Amanullah', selle operetliku isevalitseja dramaatiline troonistloobumine ja põgenemine, siis jälle oma troonistloobumisest loobumine — kõik see on iseloomustav kogu praegusele Lähedale Idale, Oriendile. Euroopale tähelepanematult on Ees-Aasias tekkinud kolmik edenevaid Islami riike, mis isekeskis ühinenud võrdlemisi tugevaks kolmikliiduks ja tulevikus selle maailmosa saatuse kohta ütlevad ilma Euroopalt küsimata otsustava sõna. Need riigid on Türgi, Persia, Afganistan, mis pärast maailmasõda hiiglasammudega sammuvad vastu täielise iseseisvusele ja kiirele moderniseerumisele. Igaüks neist tugevakäelise ja reformihimulise diktaatori valitsuse all — Türgis Mustafa Kemal-pascha, Persias Riza-khan Pahlavi, Afganistanis kuningas Amanullah. Kahele viimasele oli eeskujuks esimene, Türgimaa, kus Kemal-pascha, või „Ghazi“ („päästja“), nagu teda nimetavad türklased ise, tõi Türgile täielise vabanemise ja edurikka moderniseerumise. Isekeskis ühinenud kolmikliiduks on nad peaaegu täieliselt kõrvaldanud eneselt Euroopa

Afganistani mässajate juhid.

suurriikide mõju ja võtnud oma saatuse täiel ulatusel enese kätte. Türgi on praegu iseseisvam kui kunagi varem sultanite ajal, Persia järgneb talle Riza-khani juhtimisel, sõlmib aast-aastalt lepinguid, mis talt kaotanud isegi rahandusliku kontrolli, ja ehitab omal käel suurt Läbi-Persia raudteed, kus ei anna sõnagi kaasa kõnelda ei Nõukogudele ega Britile, Afganistan tühistas kõik endised kahjulikult sõlmitud kontsessioonlepingud rikkalikkude maa-põue-varanduste kasutamiseks. Need riigid europaseeruvad. Aga just selles peitub hädaoht neile enestele. Äge europaseerumine, teostatud diktaatori kaudu, pörkab vastamisi islamiga. See vastolu on tekitanud raskusi Türgis, ja alles hiljuti oli Riza-khan Persias sunnitud maalt välja saatma mitusada islami preestrit, mullah't, kes olid teinud ägedat kihutustööd tema ja ta reformide vastu. Aga Kemalil on määratu poolehoid rahvamassides ja nende kodanikkude hulgas, kes ta juhatusel teinud kaasa võiduka vabastussõja, Riza-khanil on eeskujulik 70.000-line armee, mis jaksab maha suruda iga mässu, nagu on surunudki. Amanullah'l polnud neid tugesid, oma reisilt oli ta toonud kaasa ainult Türgi ja Persia europaseerumise tempo. Selle otsa ta tegevus ja troonikomistaski ja algas võitlus Afganistani trooni pärast, mis pole veel kaugeltki lõpnu.

Aga Afganistan, Amanullah' maa ise?

See on Aasia süda. Võrdlemisi suur maa, 731.000 ruutkilomeetrit, seega üle 16 korra suurem Eestist, suurem kui Saksamaa, Prantsusmaa. Aga elanikke kõigest ligi 10 miljonit. Surutud suurte mägestikkude vahele ja neist läbibatud (Hindukusch); põhja- ja kirdepoolne osa lausa taevakõrguste mägede rägastik;

kus just pole mägestik, seal kiltmaa, väga kõrge. Äärmiselt veekehv, tihti päris kõrbe. Jõgesid vähe ja mis on, need on väikesed, kiirejooksulised. Suurim neist on Hilmend, mille vett kasutatud ta oru kunstlikuks niisutamiseks, aga seegi kaob ükskord iseenesest kõrbeliiva, nagu poleks teda olnudki — imelik jõgi!

Veel suuremgi kui maastikuline mitmekesisus on Afganistani rahvaste ja suguharude keeruline kirevus. Afganistaanlasi kui ühtlast rahvust pole üldse olemaski... 10 miljonit elanikku jagunevad üle kahekümne suureks suguharuks, neist igaüks oma päritoluga, eriliste kommete, murraku ja oma teatava iseseisvusegagi. Aga igaüks neist suguharudest jaguneb veel ala-suguharudeks. Valitsevaks raassiks olid seni afgaanid, nende eneste keeles pu s c h t u n, keda on umbes 2½ miljonit. (Tuleb alla kriipsutada umbes, sest eales pole Afganistanis toimitud midagi rahvalugemise sarnast, — kuna see ju käib koorani käskude vastu.) Afgaanide all ei tule aga ka mõista üht suguharu, vaid tervet rida, mis isekeskis vaenulised — mõned neist põlluharijad, teised kolijad. Nende päritolu kaob ajaloo mineviku hämarusse. On ainult teada, et 9. sajandil pärast Kristust ilmusid läänest sõjakad kolijad, kes vallutasid lõunapoolse osa praegusest Afganistanist, alistasid enesele sealsed suguharud — hinduverelised, perslaste sugulased tadshik'id ja mongoolid — ei loonud aga ühtlast riiki, vaid seisid kordamööda Persia, India mogulide ja radshade valitsuse all, vahetevahel ka ise püüdes rööviva, iseseisva sõjarahvana. On uurijaid, kes afgaane koguni loevad Babiloo-

niasse jäänud juutide järeltulijaiks või vähemalt nende ja teiste rahvaste sulandiks. Ja kui niisugust oletust võtta usutavana, siis leidub sellele tõendusigi afgaanide keeles ja paljudes kommetes. Ka afgaanide välised raassitunnused on väga sarnased juutide omadele — tarvitseb ainult heita pilk meile nüüd nii tuttavaks muutunud kuningas Amanullah' pildile, tal on tõesti sarnadust juudiga.

Järgmiseks suuremaks raassiks Afganistanis on mongoolid, keda on ka üle 2 miljoni, kes aga siiski õigustelt ja seisukorralt seal on nii öelda teisejärguliseks klassiks, ilma mõjuta selle maa valitsemises. Sama võib öelda perslaste lähedalt sugulaste tadshik'ide kohta, keda on 1½ miljonit. Ülejäänud 4 miljonit on turkmeenid, hindud, sikh'id ja igasugused sega-suguharud, kellest nad isegi õiget päritolu otsa kätte ei saa.

Usult on kõik Afganistani suguvõsad muhameedlased, sunniidid. Ja väga usklikud, fanaatilisuses võivad nendega võistelda ainult India muhameedlased, kes oma usufanatismi pärinud Brahma-usulistelt esiisadelt.

Ülinõrgad sidemed maailma üldmajandusega, sajanditepikkune suletus — kõik see on Afganistani nagu konserveerinud ta feodaalsesse omapärasse. Keskaja feudalism on siin püsinud otse neitsilikus puutumatuses. Kogu majanduselu baseerub inimsoo algtöodel — põlluharimisel ja karjakasvatusel, kusjuures mõlemal alal valitsejaks on suurnik, feodaal-isand. ja toised põlluharijad on ainult vaesed rentnikud ning karjased — sulasteks. Suured rahva-

Afganistani eks- ja praegune kuningas Amanullah (X) oma staabiga sõjasõidul mässajate vastu Kabuli lähedal.

Mässajate transporteerimine.

Vangilangenud mässajad sunnitakse, käed üles tõstetud, sammuma Afganistani kindrali eest mööda.

hulgad pole veel jõudnud põllupidamiseni, kolivad paigalt paika. Igal kevadel liiguvad sajad tuhanded kolijad oma karjade, perekondade ja vähese koduvarandusega, võideldes igasuguste raskustega ja lüües korrapäraseid lahinguid paigalpäivate põlduharivate suguharudega, — liiguvad magesitikurjamaadele, et sügisel jälle sealt samal viisil kolida madalikkudele. Vähesed ja väikesed linnad ei mängi peaaegu mingisugust osa. Vaatamata, et Afganistan maapõue varandustelt on rikkamaid maid maailmas, ei ole maal mingisugust tööstust.

Poliitilist osa mängivad ainult suurnikud, n. n. „sirdarid“ ja suguharude pealikud. Afganistanis puudub täielikult n. n. kodanik, selle mõiste. Iga afganistaanlane tunneb end esijoones oma suguharu liikmena ja alles siis ka Afganistani riiki kuulvana. Kõige tugevamaks klassiks on Afganistanis vaimulikud, mul-lah'd, kel usu kaudu on määratu mõju massidele.

Kuni 1919. aastani oli Afganistan täieliselt Inglise mõju all. Emiir Habibullah tunnistas Inglise ülemvõimu ja sai selle eest inglasele palka. Ühel veebruaril hommikul aga leiti ta jahil oma telgis tapetuna — milline saatus lähedaste poolt tabanud peaaegu kõiki Afganistani valitsejaid. Troonile upitas enese ta kolmas poeg Amanullah, enne vangistades oma kaks vanemat venda. Lühikesele kodusõjale trooni pärast järgnes retk Briti Indiasse, kus Amanullah' sõjasalgad Briti väeosade poolt küll täieliselt hävitati. Aga ometi oli Inglismaa sunnitud Afganistani tunnustama iseseisvaks,

kuna kartis rahutusi oma 70 miljoni muhamedi-usulise hindu hulgas.

Samal ajal oli Amanullah saatnud saatkonna Moskvasse Leninile, sõlmis Nõukogude maa-ga vahekorra ja lepinguid. Amanullah mõtles kasutada Inglise-Vene vastolu enese kasuks, üht teise vastu mängides, mõlemalt suruda välja enesele kõige paremat. Teataval määral see tal õnnestuski — Afganistan sai täielise iseseisvuse ja omandas suure tähtsuse puhvrina Venemaa ja Briti India vahel.

Siis algas Afganistani järk-järguline uuendamine. Esialgu asutati sõjamoonaabrikuid, ehitati Kabuli euroopalikumaid maju valitsus-asutiste jaoks, alati väikselt sõjaväe ümberorganiseerimist. Seni polnud õiget sõjaväge olemaski, selle aset täitis see või teine relvas-

Pealinnast Kabulist põgenejate voor mägestikuteel.

tatud suguharu. Nii — kui hakkas a. 1924 Amanullah' vastu mässama mangaalide suguvõsa, saatis Amanullah' nendele kaela schinvaarid, kes eelmistega sajandeid verivaenus. Ja läinud aasta novembris mobiliseeris ta schinvaaride mässu mahasurumiseks jälle mangaalid...

Pärast kuudepikkust reisi läbi Euroopa, Vene, Türgi ja Persia, mil Amanullah' nägi moodsat maailma, hakkas ta reforme puistama niisuguse hooga, et see tal maksis trooni. Asutati koole, naistel keelati näolooride, meestel turbanite kandmine, Euroopa riiete kandmine tehti sunduslikuks, seati sisse üldine sõjaväeteenistuse kohustus, vaimulikkudelt võeti kõik õigused, sõduritel keelati kuulumine islami mungaordudesse jne. jne. jne.

Mis sellest kõigest välja tuli, teame juba. Aga need reformid maksid ka metsikut raha. Maksud kõrgenesid. Kehvalt afganistaanlaselt võeti maksudena viimased hõberuupid. Nii

kasvas viimase viie aasta jooksul maks eesli pealt 8-kordseks! See kõik tegi afganistaanlased tema vastasteks, hävitas riikluse tunde algedki. Mis siis viga oli mullah'del õhutada mässu, mis just algas Afganistani kehvmas osas — Kugistanis.

Kuidas seal sündmused arenevad tulevikus — kõik see seisab halli küsimismärgi all. Üks on aga kindel: missugune „ullah“ seal ka valitsema pääseb, on ta Moskva või Londoni sõber — igatahes hoidub ta esialgu niisugusest reformidehoost, nagu seda tuiskas Amanullah, ja Afganistani europaseerumine sünnib aeglase-malt kui Persias, kõnelemata Türgist. Ja Afganistani sündmused, s. t. islami võit euroopalikkude reformide üle, võivad Ees-Aasias tuua veel teisigi üllatusi — Persias ja Vene Turkestanis pole massid ka kuigi rahul praeguse pealesunnitud seisukorraga.

E. V.

Suurmurrang meie maa ja rahva arengkäigus 700 a. eest.

Vaatlusi, mõtteid ja kaalutlusi selle sündmuse kohta.

„Kaitse Kodu“ nr. 3 tõi piiskop Alberti 700. surmapäeva puhul tema tegevuse kohta aja- ja asjakohase kirjutise. Kuid aine, mida selles käsitatud, on küllalt suur ja ta mõju kaugeleulatuv, et võiks olla huvitav seda sündmuskäiku, milles Albert oli üheks peateguriks, vaadelda üldajaloolisest eriti aga meie rahva käänepunktist vaadeldes, ning selle juures vaagustada mõnd nähtust, millel on olnud raskelt kaaluv mõju kogu meie rahva olemises. — Selleks aidaku kaasa järgnevad selgitused. — Autor.

„Kaitse Kodu“ nr. 3 öeldakse piiskop Alberti kohta käiva kirjutise lõppsõnas, et Albert „määras meie ajaloo arenemise suuna aastasadadeks“. See hinnang on kõigiti õige, kuid seda tuleb veelgi laiendada. Mitte aastasadadeks, vaid mõndapidi alatiselt püsivaks said Alberti aetud radadest jäänud jäljed meie maal*). Seda täielt tunnustades ei sünni — endastmõistetavalt — A. tähtsust ka mitte ülehinnata ega teda kujutada mingiks hiiglamõjuliseks isikuks ja paigutada ajaloo suurmeeste ritta, vaid ta suurus ja ta tegutsemise tööpoolest kaugeleulatlik tagajärg olenes eesreas tema rohkest osavusest asjaolusid teravalt tähele panna ning neid enda sihi saavutamiseks kohaselt kasutada. Teadagi tuli tal seejuures õige tihti ka ajaloo käigule alluda ja pidi nõnda mõnikord olema mitte tõukaja, vaid ise tõugatav. (Näiteid sellest teisal.)

A. kogu suureviisilist ettevõtet, mis mainitud „K. K.“ kirjutises tabavalt kirjeldatud, aitas teostada väga

*) „Eesti Biograafilises Leksikonis“ (mis on teaduslik väljaanne) lhk. 13 öeldakse Alberti kohta, et igal juhul on A. Balti küsimuse XIII a.-s. otsustanud Lääne kasuks. Alles A-i kaudu on terve Balti maa-ala saanud Lääne-Euroopa kultuurtsükli püsivaks osaks.

suurelt tolekordne ajavaim ja poliitiline üldolu, mis seisis siis ristisõdade tähe all. Harilikult mõistetakse ristisõdade ajajärku all küll peasjalitselt seda ligi kahe sajangu pikkust aega, mil need olid käimas Palestiinas. Aga oluliselt oli see ajajärk palju pikem — ta algas ju Karl Suure sõjakäikudega saksilaste „ümberpöörmiseks“ 8. sajandi lõpul ning kestis preislaste ja semgaalide lõpliku allaheitmiseni 13. sajandi lõpul — nõnda tervelt pool aastatuhandet. Sellesse keerdu sattus siis muuseas ka meie maa ja rahvas, mistõttu meil tuligi läbi elada kõnesolev suurmurrang.

Seejuures tuleb tähele panna, et ristisõjad iseendast kujutavad ainult üht joont kõnesoleva ajajärku — meie ajaarvamise esimese ja teise aastatuhande vahetuse — üldjumeest, mille tunnuseks oli antiikkultuurist välja arenenud Romaani-Germaani kultuuri (nüüd üldnimega Euroopa kultuuriks hüütud) mõjukas paisumine ja levimine idasse ja põhja. Mainitud kultuur oli kõnesoleval ajal väliselt kehastunud katoliku kirikus, ning sellest oli siis tingitud, et ta endale võttis appi ka kiriklikku laadi võimuabinõu: ristisõjad. Aga oma suuremad ja püsivamad võidud omandas mainitud vool ikkagi rahulisel arengu teel — kultuuriliste ja majanduslike abinõudega. Seni Va-

hemere kultuuripiirkonnast eemal seisnud Ida- ja Põhja-Euroopa rahvad tõmmati nüüd loomulikult, nagu loomusunniliselt, sellesse kaasa. Enamus nendest, Skandinaavia riigid ja suuremad Slaavi tõu rahvused, oskasid ajamärke tähele panna ja murrangut teostada oma enese sisemise jõuga, kodus te võimude algatusel, muutudes kristlikkudeks ja samuti saades kõrgema kultuuri osalisteks. (Seejuures lõhenesid küll slaavlased: läänepoolsed läksid Rooma-, idapoolsed Kreeka-katoliku kiriku sülle.) Nõnda hoidsid nad alles oma iseseisvuse ja omapära.

Hoopis halvemini käis Soome-Ugri rahvaste käsi, kes Vahemere-äärsest kultuurikoldest asusid kaugemal, teiste rahvaste taga, ning nõnda olid jäänud oma arengukäigus hilisemaks. Ainult üks haru nendest, ungarlased või madjarid, kes olid aegsasti sattunud asuma Kesk-Euroopasse vanemate kultuuri-

teisiti. Igatahes on tõsi see, et meie rahva esivanemad olid 13. sajandil, mil neid tabas kõnesolev hiiglamurrang, nii majanduslikult kui kultuuriliselt juba jõudnud kaunis kõrgele järjele, küll kõlblikud astuma läänepoolsete kultuurirahvaste peresse, aga oma riiklikus arengus olid nad kahjuks alles nõrgad, viibides veel koguni lõdvas suguharude liidus, kellel puudus hädasti tarvilik ühisside, sellega ühtlusest tekkinud ühise võim. Ning see saigi neile saatuslikuks. Oma vabadussõjas võraste pealetungi vastu võitlesid nad haruldaselt mehiselt ja visalt, aga seejuures kahjuks ikka killustatult. Ei Koivajõe kaldal suurte võttes a. 1211, ei „Paala põllul“ a. 1217, ega ka õnnetul Ümerajõe-äärse sõjakäigul a. 1223 ei võidelnud Eesti ühiselt ning jäi seetõttu lõpuks alla, kuna pealegi vastastel olid käsitada palju paremad sõjabinõud ja oskus.

Mustvee Malevkonna Torma kompanii lahingharjutusel; seisavad 1. instruktor A. Klaussen, 2. komp. pealik O. Davel.

rahvaste kõrvale, mõistsid õieti „aega tabada“ ning ühinesid oma targa kuninga Stefani juhul Euroopa kultuuriga, saades nõnda sellest endale uuendatud elujõudu. Selleks ei saanud mahti hiljem enam keegi teine meie hõimurahvas, vaid nende tuli peale tollekordsest ajavoolust tungivalt nõuetav suurmurrang väliselt, võraste enamal või vähemal sunnil, mistõttu nad sattusid püsivalt võraste raske surve alla, kaotades mitte ainult oma iseseisvuse, vaid ka senise koduse kultuuri, omandades uuest, vägivaldselt toodud kultuurist ainult vähe- seid raasukesi. Tagajärjeks oli, et terve rida meie hõimurahvaid ajajooksul täiesti hävis, enamasti uppudes „Slaavi merre“, ning allesjäänud vajasid muudele rahvastele osaks saanud tõusu asemel veel allapoole, pidid viibima sajandeid üsna tarretanud olekus, kuni aegamööda hakkasid enam osa saama uue kultuuri õnnistusest ning seetõttu ürkasid uuele elule — eesrinnas Soome ja Eesti.

Esile kergib nüüd suur küsimus: kas oli see ajaloo käigus paratamatu, et eriti meie rahvas pidi läbi tegema enda arengus eelkuuldud piinliku protseduuri ja ei saanud astuda Euroopa kultuuri piirkonda omapärasust alles hoides, nagu ungarlased? Selle kohta võib muidugi olla ainult oletusi, mida võib seletada nõnda ja

Teistpidi on aga seegi kaunis selgesti tunda, et Eesti, murrangu hoosse sattudes, oli juba jõudnud ka riikliselt lootusrikkasse „saamisajärku“. Muid tunnuseid kõrvale jättes paistab erilisel silma vägeva Sakala vanema Lembitu kõrge kuju, kes oli mitte ainult meister mõõgamängus, vaid ka teravaanniline riigimees, kuna ta oskas sõprussidemeid sõlmida seni vaenuliste Vene vürstidega ja neid endale appi meelitada (millises lootuses küll rängasti petta sai). Temas peitus vististi kaunikeselt Eesti ühisvalitseja (kuninga) iduleht. Aga asjaolud ei lubanud tal enam oma kõrgeid kavatsusi teostada. Me näeme kõnesolevas asjaolus suurt kurbloolust Eestile.

Võrdleme Eesti ja Leedu olukorda ja sündmuste käiku kõnesoleval aegjärgul, 13. sajandil. Nii palju kui koguni nappidest ajalooallikatest võime välja selgitada, seisid mõlemad mainitud rahvad siis umbes võrdsel arengjärgul. Mõndapidi näib, et Eesti oli juba ees, nimelt majanduslikest küljest. Eestis leidis (kroonikate teadetel) rohkel arvul suuri ja ilusaid külasid, Leedust pole nende kohta teateid.

Määratu muutuse tõi aga asjaolus Saksa võimu siia ilmumine, mis Eesti tõmbas enda võimkonda, kuna Leedu jäi veel vabaks ja vähe hiljem suutis võimukalt

sakslust tagasi tõrjuda, kui see tedagi kimbutama asus. See on ajaloo kindlaskujunenud nähe. Aga väga hästi oleks võinud asja käik kujuneda vastupidiseks — Eesti sattuda Leedu ossa ja ümberpöörduks. Ei ole selleks küll mingeid dokumentaalseid andmeid — kõnesoleva murranguaja kohta käivad kirjeldused on kõik pealiskaudsed ja napinäolised kroonikateated. Aga teravalt sündmuste käiku silmitsedes võib jõuda huvitavale otsusele. On ilmne, et Albertil, kui ta asus looma Väinajõe maadele omapärast „kirikuriiki“, mitte ei võinud olla kõigiti kindlaid kavatsusi selle riigi ulatavuse kohta. Selleks pidi andma „aeg arutust“. Ja andis ka, kuid vististi teisel kujul kui Albert arvas. Ta esimeseks ettevõtteks oli muidugi kogu Liivimaa allaheitmine. Sellest pidi saama uuele riigile nagu keskkohk ja toetuspunkt. See ülesanne teostatigi esimese 10 a. jooksul. Tagandati ka Väina-maadelt välja seni seal tegutsenud Vene võim. Ning siis sirutas Albert oma silmad kaugemale. Enda terava silmaga asjaolusid kaaludes võis talle vististi tunduda, et temal oma riigi laiendamine lõunapoole, leedulaste maale, on hõlpsam ja lootusrikkam kui põhjapoole, eestlaste suunas. Tal oli olnud juba mõlemate mainitud rahvastega sõjalisi kokkupõrkeid ja nendes oli tuntud eestlasi hoopis tõsisema vastasena kui leedulasi. Lõunasse levimisel oleks olnud ka hästi soodsaks tegevusbaasiks Väina jõgi. Alul ei võtnud Albert aga midagi ette kummalegi poole, vaid koondas oma jõudusid ja valmistas kavu.

Aga 1208. a. tuli korruga kogu asjaloos päratu suurpööre, — nähtavasti A. teadmata ja tahtmata, kuna ta viibis sel ajal Saksamaal, uute sõjajõudude kogumiseks. Ning ta äraolekut kasutas Mõõgavendade ordu, kes õige ruttu enda sulase seisukohast, mille A. temale oma kavas oli määranud, välja kasvas ja enda käe peal tegutsema asus. Tal tuli tuju peale, oma isandalt luba küsimata, sõtta minna eestlastega, endale au ja tähtsust nõutama ning saaki saama. Selleks tehti liit värskete Saksa alamatega, lätlastega (kes selleks olid tulnud ise, nähtavalt, et nõnda oma ammuseid arveid neist tugevamate eestlastega enda tuluks lahendada). Nähtavalt polnud see sõjakäik Ugandisse veel mitte mõeldud Eestimaa äravõitmiseks, vaid lihtsalt röövkäiguks. Aga sellega oli igatahes pandud kivi veerema, mida enam ei saanud peatada isegi Albert, kuigi ta tagasi tulles loo üle oli õieti pahane. (L. H. kroonika teatel). Küll sobitas ta seks korraks eestlastega rahu, aga kord alanud vaen ei suikunud enam, vaid lõi varsti uuele lõkkele. Sai käima suur Eesti sõda, mis lõppes alles 1227. a. eestlaste täielise allaheitmisega. A. oli voolust kaasa tõmmatud.

Selle aja kestvusel oli aga Leedu saanud olla rahus saksluse võimu paisumise eest, sest selle käed olid seotud põhjas. Ja kui siis siin asjad korras, oli tehtud levimishüppeid juba ka tagajärjekalt idasse, Vene alale, ja kui nüüd pöörati Leedu poole, oli see juba hilja, sest Leedu oli vahepeal väga suurelt arenenud, eriti oma ühtluse saavutanud ning selle tõttu või-

mukalt kõvenenud, nii et suutis kahel korral (Saules a. 1236 ja Durbenis a. 1260) Saksa orduväge põhjalikult purustada. (Mõlemal korral langes lahingus ka ordumeister.) Tugeva käega asus elule tekkinud ühist Leedu riiki valitsema mehine Mindaugas.

Mõtleme nüüd, et asjakäik oleks arenenud A. esialgse kava järele. Oleks asunud liivlaste (ja lätlaste) Saksa alamaks tegemise järele Leedumaa võitmisele, mis oleks igatahes nõudnud palju aega ja hoolt, nii et Eesti selle kestvusel oleks jäetud rahule vast kogu inimpõlveks, siis oleks tal mahti olnud läbi elada umbkaudu samasugust „uuestisündimist“, mis teostus Leedus; Eesti oleks võinud omandada Mindaugase-moelise juhi, Lembitu või mõne muu, ning võimukalt kaitsta oma iseseisvust, kujuneda kindlaks ja tugevaks riigiks...

Aga enamgi. Seegi on ajalooline tõsiasi, et Leedu enda ühinemise ja saksluse pealetungi tagasitõrjumise tõttu võttis haruldaselt suure tõusu- ja paisumisehoo, tõmbas oma võimu alla terve rea Vene osavürstiriike, nii et valitses kogu Ukraina ja Galiitsia üle, nihutades oma piirid Mustamereni, olles nii paaril sajandil Ida-Euroopas suurvõim. Kuigi mitte ammu sel möödul, aga omakohased paisumisvõimalused oleksid olnud ka uuestisündinud Eestil, kes oli tol ajal igatahes kõigist Läänemere maadel asuvatest rahvastest kõige suurem ja tugevam; ta oleks võinud endasse hõlpsalt liita Liivi, Kura ja Vadja hõimrahvaid ning nõnda saada Suur-Eestiks. See ühelt poolt. Aga võib oletada ka koguni vastandlist asjakäiku. Oleks mitte Albert — või mõni muu tema-taoline kangekäeline ja osavamealine saksluse esindaja — 13. sajangul meie maale toonud suurmurrangu, mis kogu ta olu juhtis teistele radadele, Leedu aga oleks läbi elanud ikkagi enda ümberkujunemise ja tõusnud võimukaks, oleks võinud tema saada kõigi Läänemere maade isandaks, sest kui ta juba võis levida nii suurelt Lõunasse, kus tal eel seisid kindlaks kujunenud riiklised üksused, oleks Põhja poole paisumine, kus need puudusid, olnud veel hoopis hõlpsam. Samasugune, vast veel suuremgi, võimalus oleks aga olnud ka tol ajal vägeval Suur-Nogardil (ühes ta kasupoja Pihkvaga), kes oli püüdnud juba mitu sajandit kippuda Eesti pinnale ning end laiutas kõnesoleval ajal õige suurelt põhja, endasse sulatades rea meie hõimrahvaid. Kui teisiti oleks siis kujunenud kogu Põhja-Euroopa olud ja meigi rahva arengukäik.

Kuid need kaalutlused on juba õige udused ja jäägu parem kõrvale. Püüame end, kuigi 700 aasta eest olnud suurmurrangu peale mõtlemise kurva meele, ometi lohutada mõttega, et sama ajaloo-geenius, kes meie rahvale siis oli karm ja vali, meie päevil on pööranud Eestile õieti „lahke palge“ ning meie põlvel tulnud uues hiiglamurrangus võimaldanud Eestile uuestisündimise — koguni teistsugusena kui see oleks võimalik olnud 13. sajangul. Sellest võime rõõmustuda ja rahulduda.

H. Prants.

Siis, kui meid ristifi tulega...

Õppursõduri mälestusi.

See oli üks märtsikuu algpäevist 1919. a., kui admiral Pitka ühes oma pojaga külastas Tallinna kooliõpilaste pataljoni, et kutsuda enesega kaasa kooliõpilasi vast asutatud „Meredessantpataljoni“. Asusime siis tol korral ülal Toompeal krahv Manteuffel'i majas; vaevalt oli admiral Pitka oma tuleku põhjuse nimetanud ja küsinud, kes soovib kaasa tulla, kui tõusis kogu mets noorte käsi üles; admiral Pitkal oli hea meel sarnast tugevat üksmeelt nähes, kuid kahetses, et ta kõiki ei saa kaasa võtta, vaid peab valima enesele 50 kooliõpilast. Kohe asuti siis nimekirjade kokkusead-

oli palju teistki rahvast saatmas, eriti aga õrnamat sugu, kes meile siis lahkumisel lilli annetasid. Kogu see tegevus ja lahkumine sündis lõbusas meeleolus, laulsime teel ja tegime nalja neidudega. Jõudes Viru tänavalt läbi, jumal teab kuidas minu jalg vääratas, aga äkitselt leidsin end lamamas tänaval, ühes oma kuulipildujaga; kui viimaks üles sain, olid teised üsna jõudsasti edasi läinud ja siis kiirelt joostes jõudsin oma kohale tagasi; raske oli pidada teistega sammu, sest suured Inglise säärsaapad, millesse ähvardasin ära uppuda, ning ratsaväe sinel ja suur Vene papaha, olid minul

Tallinna Õppurite pataljoni orkester a. 1919.

misele, ka minul õnnestus pääseda nimekirja, kuigi olin kõige noorem sõjamees, päevavalgust olin näinud kõigest 13 aastat. Kui Pitka minule ütles, et olen veel liig noor selleks, et kaasa teha ja kanda neid raskusi, mis sõjas ette tulevad, siis vastasin, et ma siiski tahaksin osa võtta Meredessantpataljoni tegevusest, seega oli siis minu kohta otsus valmis ja mind lubati kaasa võtta. Mõne päeva pärast asusimegi uude korteri, milleks meile anti praegu Stokholmi vahel sõitev reisi-jahtaurik „Kalevipoeg“, end. „Aleksi“; kui olime endid veidi kohendanud ja magamisaigad laevaruumis välja valinud, anti meile uued relvad välja, missugused hästi paksult vaseliiniga olid sisse määratud, nii et andis tüki tööd teha, kuni puhtaks saime. Olles veidi uue olukorraga kohanenud, teatati, et sõidame varsti soomusrongiga Petseri. Peagi saabus see päev, see oli vist 15. märtsil, õhtul, kui pidime Balti jaama minema, kuhu ka soomusrong oli ette antud; anti veel viimaseid käsklusi rivistumiseks ja korraldamiseks, kui alustasime liikumist orkestri ja oma kaasvõitlejate saatel, ka

igapidi takistuseks, kuid maha ka ei jäänud. Nii jõudsimme siis viimaks jaama, nägime, et meile oli ette antud tuliuis soomusrong, vast äsja vabrikust tulnud, — õhtul, mil oli pime, polnud aega vaatamiseks rongi väljaspoolt, vaid otsisime endile pesad üles ja paigutasime oma relvad ja asjad kohale, tulime uuesti jaama platvormile, et jumalaga jätta oma tuttavaid, sõpru. Varsti antigi meile käsk rongile asuda, sest et oli aeg lahkuda — veel viimased käepigistused, suudlused jumalagajätmiseks — vile... hüüe „ärasõit“ ning rohkete õnnesoovide ja julgustavate hüüete saatel hakkas meie rong liikuma, ikka oli veel näha lehvivate rätikute ja mütside merd, veel kõlasid orkestrihelid meile kõrvu, ning siis kadus kõik, söötsime pimedusse. Öö oli selge ja taevas särasid tähed ning ühetasane rataste mürin olid meie viimased saatjad, mis meid peagi unekülla sundisid rändama; mõned erksamad lasksid laulu kuuldavale, et peletada und enesest eemale, kuid ka needki vaibusid pea.

Jõudes Tapale, juhtus esimene õnnetus, meie va-

guni rataste teljed olid põlema läinud, nii tuli meil oma soojad ja mugavad pesad maha jätta ja võtta aset suurtükilplatvormil, milline ruum aga meile oli veidi ebamugav, polnud ahju sees, et kütta, ja ruumi asetus oli ka kitsam kui eelmises, kuid siiski ära mahtusime, nii läks meie sõit kogu aja õnnelikult, maha jäid meist Tartu — Valk — Võru, ikka lähemale, lähemale tuleliinile ning vastu tundmatule tulevikule. Juba hakkasid päistma lahingu jäljed — mahajäetud ahenvarte ja kuulidest ülesküntud maa näol. Viimaks ometi, peale pikka, väsitavat reisi jõudsime kohale, kust pidime alustama oma tegevust. Veel saime ühe öö puhata ja hommikul koidu ajal, see oli 19. märtsi hommikul, kell võis umbes 2 või 3 olla, kästi meid välja rivisse ilmuda, ja kui kõik korraldused ja juhtnöörid kätte olid jagatud, hakkas liikumine Orava mõisa sihis suure paksu metsa, kuulsime eemalt suurtükilaskmist, kuulsime ka kuulide lendu, ja keegi naljahammas käskis meid vaadata kuulide lendu, mida meie aga ei näinud. Umbes tunniajalise käimise järele jõudsime viimaks ühe küla juure välja, võtsime siis oma seisukohad, ise seadsin automaat-kuulipilduja üles ja jäin ümbrust uurima. Eemal, umbes pool kilom., oli üks maja, mille ümber kõndis punaste tunnimees, kõik näis veel vaikne olevat, majade korstnaist hõljus halli suitsu taeva poole, maa oli kaetud valge vaibaga, hiilgas päikese käes kui briljantides, mis ümbruse ilu veel rohkem aitas esile tõsta. Kui juba küllalt olime vaadelnud, anti meile

käsk lahinguks valmis olla. Seadsin end siis valmis, vaatasin veel korra kuulipilduja ja laskemoona üle, seadsin sihiku oma õigesse paika ning jäin siis uut käsku ootama. Varsti anti käsk tuld avada, ning nüüd läks põrgu lahti 6-st või 7-st kuulipildujast ja peale selle veel püssidest, mis sünnitas sarnase suure lärmi, et teise kõnet ei olnud kuulda. Varsti hakati punaste poolt meid tervitama, oli ainult kuulda kuulide vingumist pea kohal, nagu mesilased sumisesid kõrva ääres, see ajas meid veel suuremale tegutsemisele, mille tagajärjeks oli punaste taganemine ja kiire põgenemine Orava mõisa suunas. Meie tuli mõjus, nägime, kuis vaenlane põgenes, ikka teda edasi tulistades läksime pealetungile üle. Selle päeva jooksul oli meil hiilgav võit, vist 7 küla ja ühes sellega ka Orava mõis langes meie kätte. Kuid kaotuseta see meil ka ei läinud, olime kaotanud 2 kaasvõitlejat surnutena ja sama palju haavatutena, kuid kellel käed, jalad ja kõrvad külm ära võttis, neid oli rohkem, peaaegu pooled meestest. Ka minule oli külm liiga teinud, sõrmed tursusid üles, nii et sõrm enam kuulipilduja peastikku ei saanud vajutada, vaid pidin mõlema käega peastikule asetatud puupulgast tõmbama. Kas ma sel juhtumisel suutsin kedagi tabada, ei tea, kuid moraalset mõju aitasin kindlasti sünnitada. Alles hilja õhtul tulime rongile tagasi, et välja puhata oma esimesest tuleristimisest.

Tallinn, 12. dets. 1928. a.

Tallinna kaitseliidu sõjasõidult.

1. Võitlused Võru teedel.

30. jaanuari hommikul loeti kõigis roodudes lõuna-vaerinna juhataja, Soome kindral Vetzeri käsk ette, milles kästi kõigil meie väeosadel pealetungile üle minna ja vaenlaselt ära võtta Valga, Võru ja Petseri.

Selle käsu täitmiseks pidi 1. rood Võru maantee sihis edasi tungima. 1. roodu ohvitser Vink endise 4. roodu meestega Kiomast Tänasilma-Mustingi poole, 3. rood pidi Sõreste mõisa ära võtma ja 2. rood Kanepist Erastvere kaudu Põlva poole liikuma. Kooliõpetajad jäid reservi.

Leitnant Vink läks Kioma vallamajast Tänasilma küla poole, sattus siin õige läheda maa peal vaenlase kuulipilduja- ja püssitule alla, kaotas selle juures 1 surnu ja 2 haavatut ning sai ka ise jalast haavata. Pidi taganema Kioma vallamajja tagasi — surnu jäi lahinguplatsile.

1. roodu ülem kapten Kivistik ei saanud ka edasi. Vaenlane asus ülal mäe peal ja pani kõvasti vastu. Vaenlasel oli siin ka soomusauto toetuseks.

2. rood võttis õhtuks Loko kõrtsi ära ja sai sõja-saagiks kuulipilduja hulga lintidega, püsse, käsigranaate, 50 paari vilte ja muud moona.

Kolmas rood hakkas umbes kella kümne ajal Sõreste peale tungima. Ilus selge talveilm oli. — Üle laia välja hargnes 3. roodu ahelik. Samal ajal avas vaenlane suurtükile Hurmi mõisa peale. Üks pomm tabas Hurmi mõisa peahoonet ja purustas just selle ruumi, kus veerand tunni eest kolmanda roodu rühmad sees olid. Nii pääsesime õnne kombel. Varsti märkas vaenlane ka meie ahelikku ja avas selle peale schrapnellitule. Schrapnellid lõhkesid esiteks kaugemal, siis

aga ikka lähemal ja lähemal. Õnneks jõudsime metsa-salkade vahele ja võisime metsa varjus edasi liikuda.

Eespool oli üks talu. Suurtükitule ajal olid talu inimesed majast välja jooksnud ja metsa varju pugenud. Siia olid ka loomad aetud ja põgenemisel ühte ning teist kaasa võetud. Vanaemake istus vokk kaenlas, ju tal muud kallimat vara ei olnud kaasa võtta. Hirmunult seisid need inimesed, kes olid jäänud sõja jalgu. Meie aga tormasime edasi — üksikult üle lagedate kohtade joostes.

Korraga nägime oma pahemal pool kõrval, 500—600 sammu eemal, ühe maja ümbruses inimesi, kes meie peale tule avasid. Viibimata hakkasime neile tuld andma, hallid kogud lasid vastu, kuulid kiunusid meie ümber nagu parrud. Varsti nägime, et vaenlane maja taha kadus ja sealt hanereas parajat „sörki“ tehes minema jooksis. Ühe seisukoha olime oma ülesande kõrval vaenlasest puhastanud. Liikusime edasi Sõreste poole. Tuli meile ette sügav, järsk org. Oru põhjas vilulises väike oja, teispool oru kallast tihe mets. Korraga lastakse metsast meie pihta. Viibimata oleme maas ja avame tule metsa suunas. Vastulaskmine lõpeb, tõuseme üles ja üle oja, üks mees kukkus vette, teised saavad õnnelikult üle oja, kel säärega saapad, lähevad läbi. Jõuame metsa servale — Sõreste mõisa välja ette. Anname mõisa peale tuld, aga seal valitseb vaikus, ei ole märgata ka vaenlase liikumist. Mis see on, kas vaenlase kavalus? Ootab, kuni meie lagedale tuleme ja avab siis tule? Ootame pisut aega, siis läheb üks mees üksinda mõisa, kutsub meid käega järele. Mõis on tühi. Vaenlane oli suure rutuga põgenenud. Kui jõuame teisele poole mõisat, näeme veel

mõnd ratsanikku, kes eemal Võru maanteel tuhatnelja ajavad. Kolmas rood oli oma ülesande täitnud ja Sõreste mõisa oma alla võtnud.

Sama päeva õhtul hilja läksid 3. roodu luurajad „Tode“ tallu, kust vaenlase välja kihutasid. Seejuures sai Johannes Sussen ja küüdimees haavata. Sussen oli alles esimest päeva roodus ja kohe tabas teda õnnetus, vaenlase kuul läbis kätte.

Sama „Tode“ talu juures tuli järgmisel päeval meie meeste juure salkkond Võru kooliõpilasi, umbes 9—15 a. vanused. Kõige vanemale oli enamlaste poolt järgmine päber kaasa antud: „Eesti töörahva kommuuna siseasjade valitsus, 29. jaan. 1919. a. nr. 108. Võru. Härra Konstantin Pätsile — Tallinnas. Et Eesti töörahva kommuuna piirides ainult nendel elamiseõigus on, kes ühiskondlik-kasulikku tööd teevad, saadame teile Võru linna need perekonnad, kes nimetatud põhimõtetele ei vasta. Siseasjade valitsuse juhataja J. Käspert. Sekretär F. Jänes. Lisa: 79 meeste- ja naisterahvast.“ — „Tode“ talu juures olid ainult koolilapsed, vanemaid inimesi ei olnud.

Sõreste mõisa vallutamiseks oli 3. rood kiiluna tüki maad edasi tunginud ja pidi nüüd ootama, kuni teised roodud edasi jõuavad. Kuid 1. rood ei saanud edasi, katsus 31. jaanuaril edasi minna, kuid kaotas 3 meest haavatutena. Palus, et 3. rood teda toetaks.

Kolmandast roodust saadeti pool roodu automaatspüssiga metsa varjul Võru maantee ääre. Nägime vaenlast liikuvat, nägime ka tema soomusautot, kuid mingi pärast ei lubanud lipnik Üunap meid vaenlase peale tuld avada, ainult jälgisime teda metsa varjult. Vaenlane näis ka õige kahtlevalt metsa poole piiluvat, iga natukese aja pärast kisas ta kuulipilduja närviliselt. Õhtu eel tulime Sõreste mõisa tagasi. Diviisi ülevalt saabus käsk energilisemalt peale suruda.

Pataljoni ülem käsib 1. roodu edasi minna:

„Väikeste vaenlase salkade ja üksikute mahajäänud kuulipildujate ees ei pea mingil tingimusel peatuma jääma, vaid tuleb kõige energilisemalt edasi minna. Saja mehe väljalöömiseks pole üle kümne mehe vaja...“

2. rood kapten Reteifi juhatusel liikus Fõgaste poole edasi ja ajas Lautsoja küla juures vaenlase põgenema.

Õöl vastu 1. veebruarit hakkas 3. rood liikuma ja võttis hommikul kella 4 ajal Mustjõe kõrtsi oma alla. Vaenlane põgenes, nüüd sai ka 1. rood järele tulla.

2. Võru jälle meie käes.

1. veebruarit hommikul said kõik roodud käsu kiiresti edasi Võru poole rutata, sest vaenlase salgad olid üksteise vahel sideme kaotanud ja põgenesid kabuhirmus. Soomusauto, mis 1. roodu hirmul hoidis, oli teel rikki läinud ja enamlasted olid auto põlema pannud. Auto riismed leiti teelt. 2. rood sai saagiks vaenlase apteegi ja haigevankri.

Luurajad, kes ette saadeti, nägid, kuidas vaenlase voodid, ratsamehed ja väeosad Võrust üle-pea-kaela üle järve põgenesid. Kella kolme ajaks jõudsid kaitseliidu osad Võrusse. Eeslinnas tulime regedelt maha, seadsime endid kolonnisid ja roodude kaupa marssisime Võru linna sisse. Linna vahel lasime laulugi lahti: „Eestimaa, mu isamaa“.

Majadest ilmusid elanikud tänavale, kõik nägid aga õige tagasihoidlikud ja vaiksed olevat. Siiski nähti mõnd naeratavat nägu ja kõik näis nagu kergemalt hingavat, olid nad ju enamlaste painajalikust hirmuvallitsusest pääsnud.

Võru jaama juurest tõusis suits, siin suitsesid mõned kaera- ja muud vagunid, mis aga meie vägede poolt pea kustutati. Seega sai suurem õnnetus ära hoitud, sest jaamas oli mitu vagunit lõhkeainetega. 1. veeb-

ruari õöl oligi üks vagun büroksüliiniga plahvatanud. Plahvatuse mõjul oli Võru raudteejaama hoone nagu paberist karp viltu ja kõveraks litsunud, ukсед-aknad kõik purud.

Jaamas langes meile saagiks 5 vedurit, nendest üks modern soomustatud soomusrongi vedur, terve sanitaarrong, mis koosnes kümnest vagunist, üks loomadega täidetud rong, mitu vagunit viljaga, kaladega ja köiksuga muu moonaga, kuulipildujaid ja laskemoona jne. jne. Venekeelset kihutuskirjandust oli ka üks vagun.

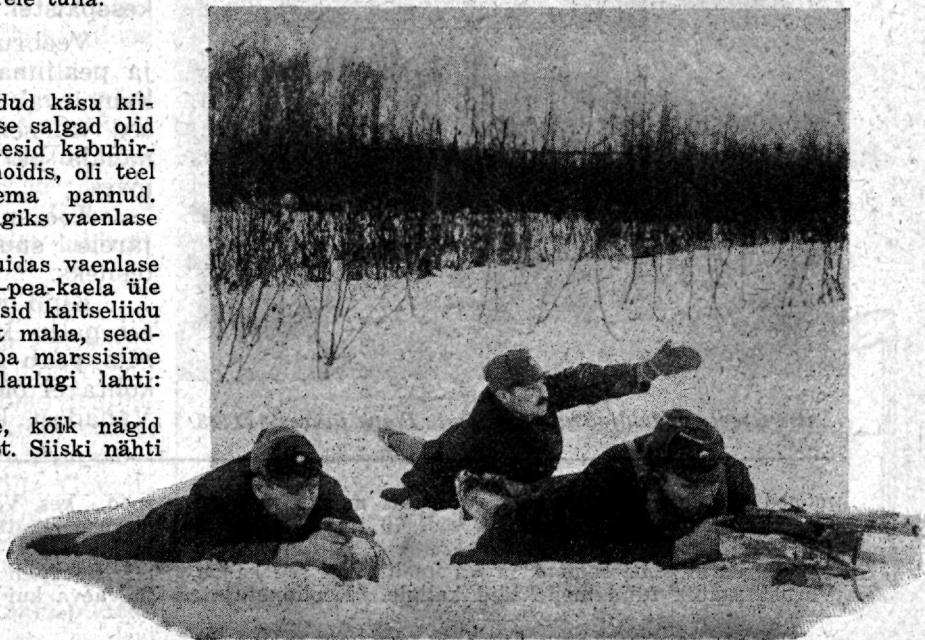
2. roodu valvetõke nägi järve peal nelja hilinenud vaenlase ratsanikku ja avas nende peale tule. Üks hobune sai surma ja haavatud venelane võeti vangi. mahalastud hobuse lähedalt leiti tühi regi, kus peal oli kuulipilduja „Kolt“, 12 kasti kuulipilduja lintidega, 3 püssi, hobuseriistu, sineleid jne.

1. veebruarit õhtul põgenes üle järve salkkond madruseid.

Enamlased põgenesid Marienburki. „Eesti töökommuuna valitsus“ oli oma asukohaks Marienburgi valinud. Võru täidesaatev komitee oli Vana-Laitseni mõisa peatuma jäänud. Kuna raudtee Petseri juures meie poolt läbi lõigatud, pidid enamlasted ja Eesti kommuuna valitsus, ühes röövitud varandusega, maad kaudu põgenema. Tartust, Narvast ja Võrust kokkuriisutud varandust oli 200—300 koormat olnud, mis Marienburgis ladusse pandud.

2. ja 3. rood jäid Võru puhkama, kuna 1. ja kooliõpetajate rood kohe järgmisel päeval Võrust edasi läksid. Kooliõpetajate rood asus Vana-Nursi mõisa, kuna 1. rood Uue-Kasariitsa teedel Sikahansu talu juures aset võttis.

Tallinnast välja sõites lagunes kaitseliidu pataljoni jutt laiali, et kaitseliidu pataljon ainult ajutiselt liinil viibib ja varsti jälle tagasi tuleb, seepärast tekkis mõnes roodus arvamine, et Võrust meie enam edasi ei lähe. Nüüd oleme juba küllalt sõdinud. Kolmandas roodus harutati mõtet, et vaja ülemusele ühine kiri anda, et meid nüüd koju tagasi saadetaks. Kuid mõnede mõistlikumate vastuvaidlusel jäi see kiri kirjutamata. Võrus jäi aga pataljonist suur hulk mehi maha,

Torma kompanii püstol-kuulipilduja tulistamas enne pealetungi.

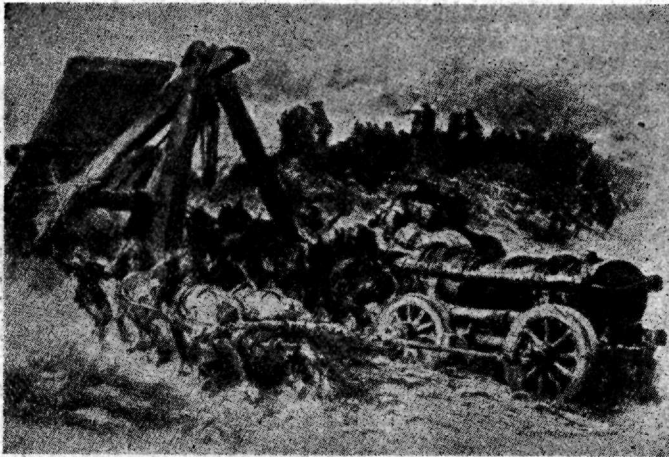
Laisk Greeta

ja tema täditütred.

See on ju vana tuttav asi, et suurtükimehed teavad palju — üht ja teist. Iseäranis teist. Nad tunnevad praegusaja kahureid, maailmasõjaaegseid kahureid ja võib-olla ka natuke tuleviku kahureidki. Vähemalt arvavad teadvat.

Aga siiski, kuigi meile kõigile on siis üsna selge, et suurtükimees teab lõpmata palju — tal on ju selged ja arusaadavad ka matemaatika labürindid — tahaksin siiski viia teda ja ühes temaga ka teisi väikesele ringkäigule endisaja suurtükkide juure. Mõni on muidugi ju varem käinud seal ja tolele ei too see midagi uut, aga suurimale osale on, nagu olen märganud, meie 3-tolliliste esiisad üsna tundmatud. Ja kui ka sellest teekonnast ei saa midagi otsekohest, tehnilist kasu, siis võib see sellegi poolest olla huvitav — suurtükimehelegi.

Saksa kindral Bernhard Rathgen on hiljuti avaldanud laialdase teose keskaja suurtükikide kohta. Seal selgub, et esimesed õiged suurtükid, mida mainitakse ajaloolistes ajaraamatuis, on 5 raud- ja 5 metallsuurtükki, mida keegi rüütel on vastu võtnud ühes püssirohuga aastal 1339 Cambrays. Neid tarvitati Puy Guilleni all. Enne seda oli püssirohi küll tuttav ja tarvitatigi teda Euroopa lahinguväljadel, kuid ainult laskes plahvatuspanusena.

Laisa Greeta vedamine tulistuskohale Plaue juures a. 1413.

mõned jäid haigemajja, teisi vabastati muudel põhjustel. Kooliõpetajate roodus oli veel 70 tikku ja pataljoni üldse umbes 560 püssimeest.

Võrus käisime saunas, ja nii imelik, kui see ka on, Võrust saadik tulid meile täid kallale. Kooliõpetajate

Kuid mis jutustada neist väikestest suurtükkidest? Otsime tähtsamaid oma uurimiseesemeiks. Toome esile „Laisa Greeta“.

„Laisk Greeta“ on selgi põhjusel tundmaõppimise vääriiline, et alles kümme aastat tagasi nii võimsad Hohenzollernid peavad oma võimu eest just väga palju tänama „Laiska Greetat“.

Asi on lühidasti öeldult järgmine:

1400-ndate aastate alul valitsesid veel röövrüütlid Saksas kõiki teisi peale iseeneste. Nad istusid kindlustes kui kuningad — palju kindlaminigi — ja tõstsid tole, raskeid tole, nende piirkonnis maanteil ja mujal liikuvail. Rändkaupmeestel oli halb aeg. Tol ajal, lähemalt aastal 1412, võttis „Friedrich Burggraf von Nürnberg“ vastu Brandenburgi trooni. Friedrich oli vali ja isemeelne valitseja, kes otsustas kogu võimu võtta oma kätte. Kuid ta oli ka tark mees, ta palus ja sai linna pürgerid endale abiks. Tal polnudki õieti rohkem kui üksainus viga: ta oli vaene. Ja suurtükid olid tol ajal, nagu nüüdki, kallid abimehed. Kuna juba keskajal oli jõutud selgele arusaamisele, et ilma suurtükkideta ja suurtükimeesteta ei saa midagi suuremat korda saata, otsustas Friedrich endale suurtükke hankida — laenuks.

Ja ta sai muuseas Saksa rüütelkonnalt (Deutschorden) suurtüki „Laisa Greeta“ ühes suurtükimeistriga.

Nüüd röövlite müürid sulasid kui või päikesepaistel.

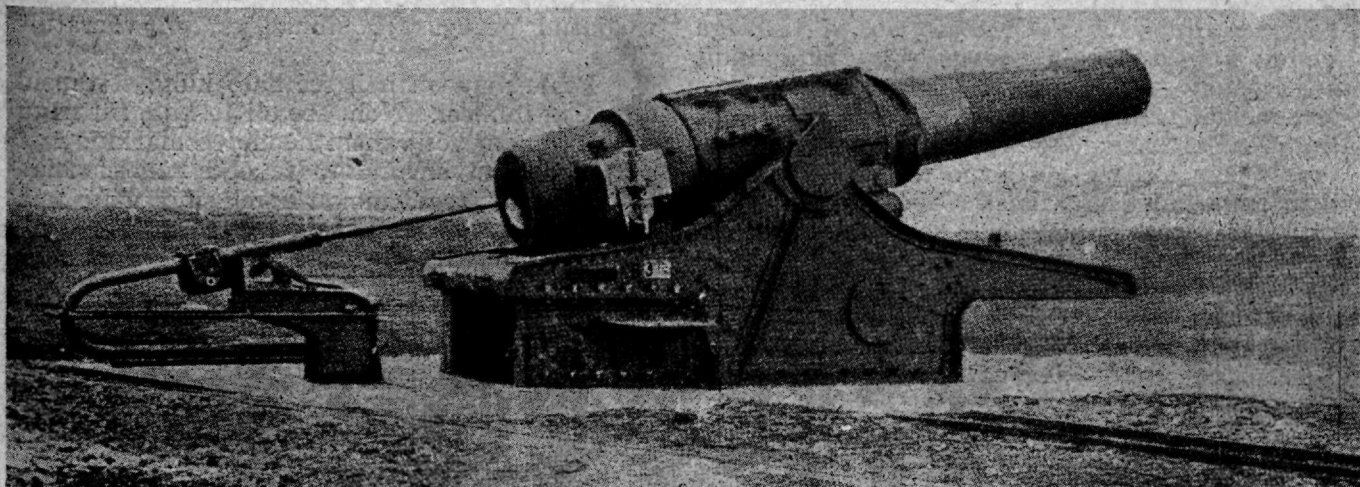
Veebruarikuu 6. päeval asuti piirama nelja pealinna, 9. kuupäeval langes Goltzow, 11. kuupäeval Friesack, natuke hiljem Plaue. Teised väiksemad vastased andsid alla ja kolme nädala pärast oli Friedrich oma riigis pereinimes.

Too suurepärase tulemus oli ajaraamatute järele suurelt osalt just „Laisa Greeta“ teeneks.

Kuid milline oli too „Greeta“, mis saatis nii palju korda ja mida siiski hüüti laisaks? Siin peab kohe tähendama, et „Laisa Greeta“ kohta ei ole mingeid tähtsaid tehnilisi teateid. Vanadest kroonikaist ja toleaegetest allika-

rood, kes Vana-Nursis seisis, palus pataljoniülemalt, et rood lubataks Võrru sauna tulla, sest neil olevat täid kallal.

Edaspidi tegid täid meile võib olla rohkem piina ja vaeva kui enamlased.

Maailmasõjaaegne 42-sm. mörser laskevalmis.

test on teadusemehed põiminud üht ja teist, võrrelnud muude samaaegsetega ja nii arvutades jõudnud mõningaile tulemusile.

Kaliiber oli 50 sm, toru kogupikkus umbes 2,5 m, seinapaksus suu kohalt 10 sm. Toru, mis kaalus umbes 4000 kg, oli toredasti ehitatud kaunististega ja rõngastega. Ta lamas tublis kättkis, mille moodustasid kaks 3,5 m pikkust tammepalki. Toru üle ehitati ettepoole vildak kaitsekatus, mis iga paugu mõjul langes alla. Laenguks olid umbes 30 kg kaaluvad raudkuulid ja laskekiirus oli umbes üks laeng tunnis. Meelsamini paugutati öösel, sest vaenlasel oli valge päeva ajal rumalaks kombeks vibupüssidega ja teiste ebainimlikkude sõjariistadega häirida Sancta Barbara kaitsealuseid*) nende töös. Vahemaa ei olnud nimelt kuigi suur, umbes 250 m peeti sobivaks kauguseks kindluse müüride pommitamisel.

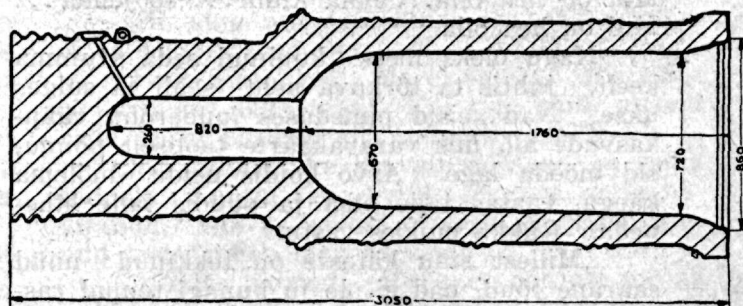
„Laisk Greeta“ ei olnud mõistagi mõni kerge väljakahur. Seda ütleb juba ta nimigi. Paljalt toru vedamiseks oli vaja 24 hobust, kes sooritasid kõige enam 20-kilomeetrilise päeva-teenkonna. Ühes lisatarvetega vajas „Greeta“ 3 veoabinõu ja 150 hobust. Eestkätt läkitati vähemasti 100 meest teed parandama.

Sellest aitab „Laisa Greeta“ kohta.

Nimi „Greeta“ ei ole sama vana kui suurtükk ise. Alles 350 aastat hiljem esineb nime tus kirjanduses, samal ajal, kui teinegi lembe nimi „Mette“. Neist nimedest tuli muide varsti üldnimi kõigile raskeile kahureile. Samaaegseist võime mainida järgmised: „Fille Gueritte“, „Noire Marguerite“, „Faule Mette“, „Grosse Metz“, „Dolle Griet“, „Scharfe Grete“, „Wild Gret“, „Holle Griet“, „Mons meg“ j. t. Moskva „Tsaar-kahurit“ („tsarj-pusch-

ka“), mis valati a. 1586 ja kaalus 39.000 kg, arvesse võtmata oli suurim tuntud pronkssuurtükk suurtükimeistri Anthoine Richieri ehitatud „Luxemburgi“-nimeline bombard, mille kohta võime nimetada järgmisi andmeid: ehitusaasta 1447, toru kaal 24.000 kg, toru pikkus 6,16 m, kaliiber 75,6 m, kuuli raskus 464,55 kg.

Kuulsaim kõigest on ehk Muhammed II Konstantinoopoli piiramisel tarvitatud hiiglasuurtükk. Kuulus selle poolest, et sellest on jutustatud mitugi lugu. Temast jutustatakse muuseas, et kui suurtükk esimest korda oli laetud, teatati ümbruskonna elanikele, et järgmisel päeval paugutatakse. Seda seepärast, et kardeti, kogu rahvast jäävat tummaks, naisi sünnitavat enneaegu ja muud hirmsat. Järgmisel päeval lastigi, pauku oli kuulda kahe penikoorma taha ja kuul tungis 2 m sügavusele maa sisse. Muud halba ta tol korral ei sünnitanud. Suurtükki vedasid Adrianoopolist Konstantinoopoli alla 60 härga. 200 meest käisid kõrval ja hoidsid hiiglast tasakaalus ja 250 meest oli saadetud eel, parandama ja tegema teid ja sildu. Tee, mis on umbes 18 penikoormat, kestis kaks kuud. Laadimine oli ka pi-

„Braunschweiger Mette“,
9000 kilo raskune pronkssuurtükk a. 1411.

*) Püha Barbara on kahurimeeste kaitsepühimus.

kaldasem kui „Laisal Greetal“, see võttis aega umbes kaks tundi ja päevas võis lasta ainult 6—7 pauku — ja kõigest. Toru nimelt lõhkes seitsmenda paugu järele.

Seal ei ole midagi räägitud rahast ja kulddest, aga kui me võrdleme neid töö- ja ainehulki, mis nõudsid „Laisk Greeta“ ja ta täditütred, siis märkame, et see kasu, mis neist oli,

vaadatud praegusaja silmadega, oli võrratult väike.

Peale muu oli neil see halb külg, et tapsid nii palju inimesi. Noh, see oli ju küll, nii nagu nüüdki, enam või vähem nende eesmärkki. Aga asi on see, et surnud üldse olid kahel poolel.

„Greetad“ tegid nimelt sageli suuri auke oma suurtükimeeste ridadesse.

Kuum veri tõusis kohe Riikka põskedesse. Ta mõtles sellele, et oli riietatud inetusse, paksu, nõelutud jakki, lühikesse, vanasse argipäeva seelikusse ja nii avaratesse saabastesse, et neisse oleks mahtunud kubu õlgi. Õnneks oli pime. Või veelgi parem: hea, et Arvo nägi teda kogu ta inetuses ja siis ehk vaikis. Veri kees tal kogu kehas, kui ta avas tasakesi ukse ja, astudes lävele, sosistas:

„Mida soovid sa nüüd... keset ööd? Kõik on sind näinud tulevat... Sa peaksid ometi teadma... Kus on Toivo?“

Riikka kuulis tuttavat naeru ja eraldas isegi pimeduses armsaid, poolavatud huuli. Ta tundis ka, kuidas mees haaras kinni ta käsi-varrest, ning sirutas kohe käe välja pingul, sunnitud asendisse. Ent Arvo liikus uste ja kodade vahel sama kindlusega, nagu oleks ta Tuunal kodus. Asjatult püüdis Riikka vabastada oma kätt. Ta suust voolasid otsitud sõnad. Kuid ta süda nuuksus õnnes, soojana ja tänulikuna.

„Lase lahti... kas sa ei kuule... mida sa tahad minust?“

Nõnda kõnelesid huuled. Süda aga ütles: Mul on hea olla... hoi a kimmi... soojenda... Mul on hea olla.

Nagu oleks mees kuulnud seda tumma keelt, juhtis ta tõrkuva neiu saali ja sulges ukse. Nad seisid pimeduses luuderohu väänkasvude all, mis väravakaarte taoliselt põimuisid mööda lage. Arvo hoidis neidu mõlema käega, vaatas talle otsa ja püüdis talle läheneda. Riikka puikles vastu.

„Millest sinu kätte on tekkinud nüüd säärane jõud, nad ei ole ju kunagi teinud raske tööd?“

Arvo surus naerdes neiu puiklevad käed oma rinna vastu.

„Nüüd tahan midagi saata korda.“

„Eksami? Millise siis? Kas ehk arhitekti — või kirjaniku — ...või igal-alal-meistri eksami...“

„Tahan reisida.“

„No jaa... sina ju aina reisidki...“

„Me reisime koos, Toivo ja mina.“

„Kas Toivo läheb reisile?“

„Kas sa vahest arvad, et ta võib jääda siia?“

Riikka vaikis, ning ta praegu alles puiklevad käed viibisid üsna vaikselt Arvo Mäkimatka omades.

„Kuule,“ sosistas noormees tolle sooja häälega, mille sarnast ei leidunud enam kellelgi kogu maailmas, „kas lepime nüüd ära?“

„Minu teades ei olnudki me tülis,“ ärritus Riikka uuesti.

„Ei, aga me ei ole ka kihlatud, nagu me seda olema peaksime.“

„See puuduks veel! Mina, inetu vanatüdruk, ja ilus, tore Mäkimatka...“

„Sellest on juba üle kümne aasta,“ ütles Arvo aegamööda, „kui sind esimest korda palusin saada minu omaks. Pärast olen seda ikka ning ikka jälle teinud, kord parema, kord halvema tagajärjega.“

Pikkade aastate lootuste ja pettumuste surve vajutas raskesti Riikka rinnale. Ta lämmatas teda, nõnda et ta ei saanud sõnakestki suust.

„Tean,“ jatkas mees, „ma olevat sind palju kordi petnud, seda tahad sa öelda. Ning siiski ei ole ma seda teinud. Oma südames igatahes mitte. Vaata, ma ei ole end sinust kunagi suutnud vabastada; kuigi ma seda püüdsin.“

„Seda püüdsin ka mina!“ keesis sõnad kuuma joana neiu rinnast.

„Kuid ei ole suutnud vabaneda!“ hüüdis Mäkimatka ja haaras ta õlust kinni.

„Olen,“ ütles Riikka, nagu oleks ta pärani avanud oma südameukse, ja kangestas oma turja. „Olen end sinust vabaks võidelnud. Samm-sammult. Olen kustunud, olen...“

„See ei ole tõsi! Ning täna õhtul peame jõudma selgusele endi vahel. Näed, ma reisin.“

„Tol korral, kui sina...“

Riikka Tuuna algas, kuid vaikis jälle.

„Tean, mida tahad ütelda, tean seda väga hästi...“

„Tol korral, kui nägin sind purjus... ning tol korral, kui sina seal tantsisid... jah, jah, tol korral — sa tead seda väga hästi, kuid pead seda ikka jälle uuesti kuulda saama, igakord, kui sa mulle jälle tuled kõnelema sellest, millest ju ikkagi kunagi ei saa asja.“

„Nüüd peab sellest saama asja. Kord lamasid sina pehmelt mu rinnal, kord unustasid sa kõik minu südame lähedal — tol kevadel, kui rändlinnud lendasid meie peade kohal. Tol korral olin poisike, ning sina olid haige tütarlaps. Tollest ajast saadik oled olnud minu.“

Riikka Tuuna surus mõlemad käed vastu ta rinda ja tõukas ta eemale.

„Ära kõnele enam minuga nõnda. Jumal aidaku mind, et ma ei muutuks nõrgaks. Kümned korrad olen annud andeks ja olen püüdnud unustada. Sa lubasid püsida kindlaksmääratud tööalal, töötada ja eksameid sooritada. Sa muut- sid vahetpidamata oma plaane. Sa jõid, kuigi sa mulle lubasid... Sinul olid armukesed, kuigi sa mulle lubasid... Minu lootus suri... minu usk suri... ja ka minu armastus.“

Nad vajusid kumbki oma istmele ja näisid ümbritsetud lumeväljadest, nii külm oli. Luuderohi põimus üle kogu lageda valge saalilae. Kaks inimest istusid siin, ja kumbki kuulatas teise rasket, ohkesarnast hingamist.

„Olgu siis,“ ütles viimaks noormees püsti tõustes. „Sul on muidugi õigus: Mina ei ole olnud sinu vääriline. Aeg möödub, varsti on sinu vend siin.“

„Miks lasksid mind muutuda vanaks ja inetuks!“ väljus aeglaselt ja haigena Riikka südamest.

„Minu silmis ei muutu sa kunagi vanaks ja inetuks. Sa oled ikka see haige tütarlaps, kes minu käte vahel vaatles kurgede lendu ja sealjuures tervenes.“

Riikka Tuuna surus käsi nii tugevasti üksteise vastu, et nad valutasid.

„Ah, minus valitseb säärane igatsus!“ pääsis rõhutult ta huulilt.

Arvo Mäkimatka ei kuulnud seda. Ta süütas paberossi ja astus Riikka juure.

„Pean ruttama. Vaata, ma armastan sind, Tuuna tütar. Olen püüdnud sellest vabaneda, aga ma ei saa sellega toime. Sinu silmad on

„Lase lahti, kas sa ei kuule...“

säärast laadi, et kes kord neisse sügavasti on vaadanud, see ei suuda neid unustada. Ma tein seda aegsasti, tol korral, kevadel. Siis olin alles poisike. Sul on kallimeelsed, kuldsed silmad, kummalised, targad silmad... Jumal hoiab tihti oma kallima viina säärastes õrnades ja murduvates astjates. Mina kuulun inimeste hulka, kellede vaim on valmis, liha aga nõder. Oma südame rahutuses olen otsinud ja kobanud. Ning nüüd ma söidan.“

Riikka ärkas.

„Miks reisib aga Toivo?“

„Aga, Riikka Tuuna, kuidas võiks ta küll jääda siia?“

„Kas peab siis tõesti uskuma sellesse reisisse?“

„Ole peale vaid uskumatu. Aga enne hommikust koitu toob sinu vend ühe hobuse oma endise talu tallist... ta võtab ühe vana hobuse, kes ise leiab tee jälle koju.“

„See puuduks veel!“ vastas Riikka. „Talus on küllalt mehi, kes teda võivad küütida. Ning pealegi võin ma seda teha ise. Kui see reis tingimata on vajaline.“

„Ei.“ Arvo astus üsna ta juure. „Sa ei tea midagi sellest sõidust.“

„Kuidas ma ei tea, kui sa mulle ise sellest oled kõnelenud?“

„Ei, sina aus lapsehing, sa pead eitama, et sa midagi tead, sest...“

„Seda ma ei tee. Ma ei valeta. Mis mõte oleks minul seda teha? Kui teie käite ausaid radu, miks peaksin siis seda varjama?“

„Ka taimeivake kasvab salajas, sa paha tüdruk. Kui sa selle paljastad, oled sa ta hävitanud. Kui sa sellest kõneled, et oleme asunud teele, läheb meil halvasti...“

„Kuidas halvasti? Mul pole põhjust minna sellest jutustama. Aga kui mind küsitakse, ei mõtle ma kuidagi valetada.“

Arvo ei naernud enam.

„Sa pead. Ma jutustan sulle kõik, kui sa minu saladuse hoiad endale. Ütle, et sa midagi ei tea.“

„Aga ma ei või ometigi valetada.“

„Hüva, siis ei ütle ma sulle midagi. Nüüd ei saa sina valetada. Toivo ei pea sulle ka midagi ütlema. Võib-olla, et Alma ei ole nii hell. Noh, nüüd oled sa küll väga rahul.“

See löikas Riikkale südamesse. Teda ei haavanud sedavõrra pilge Arvo hääles, aga ta tundis kohkudes, et ta ise oli endale sulgenud tee nende ühise saladuse juure.

„Sa ei saa teada muud, kui et 13. veebruari ööl nähti rege, mis, tulles Kankaalt, liikus mööda märgitud taliteed piki Tuunafjordi raudteejaama sihis. Reel istusid kaks meest...“

„Ning kuhu teie sõidate?“ pääsis hüüe Riikka huulilt.

Arvo hakkas naerma.

„Seda ei tohi sina ju teada saada, et ausalt võiksid ütelda, sa ei tea midagi.“

Riikka muutus ägedaks.

„Ning see on sinu arvates midagi eriskummalist, et keegi teeb katset jääda tõe juure püsima ajal, mil kõik valetavad?“

„Mitte sugugi; katsu aga alati jääda tõe juure, kui sa saad. Aga nüüd on mõtetevahetus sinu venna ja minu õe vahel kestnud vist juba küllalt kaua. Oleks õieti juba viimane aeg meie jaoks.“

Nad astusid mõlemad akna juure ja vahetsid välja. Riikka tundis, et kui ta tahtis öelda lepitussõnu, kui need peaksid tõesti olema viimasteks nende vahel, siis see nüüd peaks sündima. Ta süda peksis kui haige paise. Saab olema õudne elada leppimatus meeoleolus, kui Arvo jääb ära kauaks. Aga kindlasti pole siin tegemist millegi muuga, kui ühe tema tembu või kakelusega! Ta sõidab muidugi vaid paariks nädalaks Helsingisse ja ilmub siis jälle Mäkimatka katusekambrisse. Just samuti on ta ju ka varem mõnikord teda hirmutanud reisidega ning siis teda vaigistanud eelolevate eksamitega. Jällegi tõusis Riikkas pahameel, kui ta mõtles sellele. Kas pidi ta end veel kord laskma petta ja pehmeks teha, talle andma järele ja Arvot panema uskuma, et ta on rahuldatud? Ei! Nõnda otsustas ta tahe. Aga see põletas ja löikas ta südamesse. Talle saab olema võimatu elada, kui Arvo sõidab minema lepitussõnata. Ta hävib selle tagajärjel. Ta ei suuda seda! — Aga juba juhtis ta oma sammud ukse poole, eemale igast lepitusest.

„On vist kõige parem, kui valmistan isandaile pisut teemoona,“ ütles ta külmalt.

Ei, ta jääb haigeks, ta variseb kokku samasse paika! Ta süda lõhkeb!

Kuid ta käsi avas tasakesi ukse ja sulges selle uuesti. Külmas eesruumis pühkis ta

kobades pisaraid, mis pidid valguma ta silmist, kuid ükski pisar ei veerenud.

Toivo oli juba jõudnud pärale. Ta vestles Almaga tema ja Riikka toas. Riikka südames vähenes pisut hirm. Ta otsustas Arvole ütelda lepitavat sõna. Kui Arvo jõuab tagasi reisilt, abielluvad nad. Sest tal on õigus: nad ei suuda vabaneda üksteisest. Kogu see armastus on võimatu, aga selles on Arvol päris õigus: nad ei suuda üksteist unustada. Riikka oli juba noor naine, kui Arvo oli alles poisike. See vahekord ei ole õige. Riikka on inetu ja kohetu ja tal on silmad kui hirvel. Aga kui Arvo on rumal ja teda armastab, siis...! Parima aja oma elust olid nad juba raisanud sellega, et üksteisega tülitseda. Neil oli rutt. Nende armastus on Jumala anne, seda ta ütleb Arvole. Kohe, niipea kui ta talle läheneb. Miks ei tule ta juba? Jumal hoiab tihti oma kallima viina säärases murduvas astjas. Jumalik on säärane murdub astjas, jumalik on Arvo Mäkimatka. Miks ei tule ta ju?

„Jah,“ ütles Toivo, „Arvo on sulle vist juba kõnelenud meie reisist. Me peame ruttama. Pea koidab hommik. Almaga ma kõnlesin juba.“

„Arvo ei ole mulle midagi kõnelenud,“ vastas Riikka kärmesti.

„Mul pole enam aega sulle seda seletada. Alma jutustagu sulle sellest, kui sa kõik hoiad enda teada. See tähendab, meie ei tea ju isegi päris kindlasti, kuhu me sõidame. Meie vana hobune on tihtigi varem ise leidnud tee koju, eks ole?“

Alma oli end riietanud ning läks, et hüüda koera tuppa. Kogu aja nuttis ta tasa.

Nad liikusid kõik nagu pimedad, käsi kobades ees hoides.

Pime oli tulevik nende ees. Ühtki sammu polnud näha ette.

Eeskoja ukse juures sattus Riikka äkki kokku Arvoga. Neid tundis, et nüüd oli saabunud viimane hetk. Nüüd olid nad viimast korda kahekesi üksinda. Ta südamelöök täitis kogu ta olemuse. Kõnele, Arvo, võta mind, aita mind! hüüdis üks hääl ta sees. Aga huuled jäid tummaks. Arvo ei öelnud midagi, Toivo avas ukse.

„Suurepärane, et on pilves,“ lausus ta ja läks välja.

„Oota,“ ütles Arvo ja järgis talle.

Riikka toetas pea vastu uksepiita. Nüüd oli jõudnud kätte see saatuslik hetk: lepitussõna jäi nende vahel lausumata.

Ta viivitas tundmusetuna oma hirmu küüsis. Viimaks äratas teda mingi kära. Koer oli haugahtanud. Nüüd sundis ta end vägisi liikvele ning ruttas Alma juure. Kas lahkuvad noored mehed kauemaks ajaks? Nad ei teadvat seda? Toivo ütles, et nad võib-olla kunagi

ei tule tagasi. Mis see kõik pidi tähendama? Kas olid nad teinud midagi, mis neid sundis end hoidma peidus? Kas peaks Toivo...? Ei, ei. Aga seda oli Toivo kinnitanud, et nad ehk kunagi ei tule tagasi.

Alma puhkes uuesti nutma, toetades oma pead koera turjale.

Ei kunagi?

Nõnda kinnitas Toivo.

Aga see on ju võimatu!

Oli, kui oleks jäine käsi haaranud Riikka südame. Ta tuksus nii aeglaselt kui surijal. Olid kadunud ta tahtejõud ja mõtlemisvõime. Toivo ja Arvo astusid tuppa ning jätsid jumalaga. Alma ei tohtinud vabastada kiunuvat koera, vaid hoidis teda kaelavõrust. Nad seisid kõik neidude toas. Nende keskel hõõgus paberossi ots nagu mõne koletise silm. Ta kuma paistis kord Arvo Mäkimatka sõrmedel, kord ta huultel, mida ilustas pruun mokahabe. Sel hetkel mõistis Riikka Tuuna, et ta huuled kunagi ei tohi puudutada neid huuli. Ning võrreldes sellega ei olnud elul enam midagi väärtuslikku. Ta oli nüüd muutunud väärtusetuks. Äkki aga puhkes see elu temas uuesti lõkkele, ja palju ei puudunud, et ta oleks end heitnud Arvo kaisutusse. Kuid samal hetkel hammustas ta oma huultesse, nõnda et ta keelele tekkis vere soolane maik. Toivo ja Alma kõnelesid paarist kindaist, mis ta kaasa oli võtnud Someri eestoaast. Riikka segas enad nende harutusse ja sõnas, nagu oleks keegi teine kõnele- nud ta suuga:

„Kas võid sa asuda teele, Toivo, ilma isaga jumalaga jätmata?“

„Ma pean,“ vastas Toivo. „Alma teab, mis tuleb ütelda isale. Ärasõit on ju nii äki- line. Võib olla, et jään kauaks ära. Püüdke hoolitseda ka laste eest. Ema ei ole nõus neid ära andma. Aga püüdke neid külastada ja hoidke nad silmis. Vahest võib keegi teist sõita Olli juure, et ta ei muutuks rahutuks. Jah, — ja Lennart võttis endale mu asjade ajamise. Elage hästi!“

Ka Toivo kõneles võõra häälega.

„Millal tuled sa tagasi?“ küsis Riikka, püüdes võita oma hirmu. „Millal tulete ta- gasi?“

„Ma ei tea. Ent maailm on avar. Ära hakka nutma, et isa ei ärkaks. Oleme niigi teinud liig palju kära. Ja näidake, et oskate pidada suud.“

Oli, kui oleks Toivo seisnud väljaspool isen- nast ning kõnelenud võõra hääle ja võõra ru- tuga. Ka temale oli see ärasõit raske.

„Mis sa seal kõneled!“ ütles Arvo ja pah- vatäs naerma. „Me tuleme tagasi. Aga mitte enne, kui me... midagi kaasa võime tuua.“

„Mida toote kaasa?“ sosistasid neid kui ühest suust.

„Mida... Eks ikka midagi head!“

„Taeva pärast, kõnele ometi!“ palus Alma.

„Riikka ei suuda vaikida.“

Riikka rind kerkis, piinatud karjatus tah- tis pääseda esile, aga ta huuled olid ka edas- pidi kui kokku liimitud.

„Kõnele ometi,“ palus Alma, „kuhu te sõi- date... Mida te toote?“

„Hea küll... Ütleme seda neile, — keva- det!“ sosistas Arvo ja lisas kiiresti, nagu oleks ka teda ülivõimsasti haaranud jumalagajätmise viivitamine: „Läki nüüd, Toivo.“

„Kas tulete kevadel tagasi?“ sosistas Alma ja hoidis venda oma kaisutuses.

„Arvatavasti mitte kunagi,“ vastas Toivo ja pani mütsi pähe.

„Ma ei mõista midagi,“ ümises Alma. „Mi- dagi, mitte midagi.“

„Mis rumal jutt see on? Muidugi tuleme tagasi,“ naeris Arvo. Ta ulatas kärmesti nei- dudele kätt. Esiteks Almale, siis Riikkale, ja sammus siis läbi ukse õue. Alma kordas me- haaniliselt, et ta midagi ei mõistvat. Riikka ko- gus oma viimase jõu ja jooksis meestele järele. Ta pidi veel kord, viimast korda tohtima suru- da Arvo Mäkimatka kätt. Aga ta jäi hiljaks. Kas ütles Arvo talle midagi? Talle näis, kui kuuleks ta teda ütlevat sõna „mänguseltsiline“. Seepeale sulgus armutult uks, ja ta jäi ees- ruumi istuma.

Kui ta uuesti astus oma tuppa, seisis Alma akna juures, surus oma näo vastu klaasi ja vahtis välja pimedusse. Riikka astus teisele aknapoolele ja vahtis samuti välja. Kuid leh- malaut ja teenijate kambrid sulgesid välja- vaate, nad ei näinud midagi. Kas oli Arvo üteli- nud „mänguseltsiline“? Kui ta ometi seda saaks kindlaks teha. See oli ütlemata tähtis. Kui see oleks tõsi, veereks ta õult kogu see raske koorem. Kuid ta ei saanud seda teha kindlaks. Kanna seda koormat, kanna teda. Kanna teda kuni elu lõpuni...

Nüüd sõitsid nad kindlasti mööda kalda- küngast. Nüüd sõitsid avandusest mööda.

Nüüd on nad juba väljas jääl. Lehmalaud seisab tõepoolest rumalal kohal. Midagi pole näha. Ta silmis põles, kuid ta ei lakanud vah- timast välja.

Nüüd oli isa ärganud. Oli kuulda, kuidas ta käis köögis edasi-tagasi. Ta kepp klõpsus. Riikka lahkus kärmesti aknapiidalt, millega ta näis olevat kokku kasvanud, ja heitis riides voodisse. Kuumad silmamunad jahtusid pikka- misi, ta lamas ja ootas ning tegi nii, kui ma- gaks ta. Alma mängis koeraga. Isa ei astu- nud nende tuppa. Ta sammud kaugenesisid juba jälle.

Ning jälle puhkasid Tuuna tütreid kül- ge külje kõrval ja kuulatasid oma südamete lööke.

Otsatu pikk õo hakkas viimaks muutuma hommikuks, ning ka torm nende hingedes vaikus pikkamisi. Kumbki mõtles oma mõtteid, kumbki ei oodanud und. Pikkamisi sammusid tundi edasi. Alma oli tänulik oma vennale, et ta Lennartile oli usaldanud oma asjade ajamise. Lennart oli nii hea ja usaldatav, Toivo teadis seda kindlasti. Peagi pühitsevad nemad pulmi, väga väikesi pulmi, kuid Lennart tahab, et ta riietuks valgesse. Talusid on nüüd küllalt müügil. Lennart tahab osta suurt talu, Alma aga väikest. Kuid selles jõuavad nad juba kokkuleppele.

Riikka Tuuna tundis, kuidas üksildus tükib teda ümbritsema ja ta ise sellesse upub kui jääkõrbesse. Tal ei olnud enam ülesannet, Eino-Ilmari oli juba suur poiss, ning Olli — ta oli vahest veel liig lapselik, et teda hävitaks häbi.

Arvo oli ära. Kaugel jääväljal, Umpi saare taga, liikus väike, tume täpp, selles peitus kõik, mis oli ta oma, kõik, mille küljes rippus ta süda ja ta meel. See kaugenes paratamatult, kuigi ta oleks hõiganud hääle kähisema, kuigi ta oleks nutnud tühjaks pisarate allikad, kuigi ta oleks väänlenud käed liikmeist, — Arvo ei oleks ikkagi tulnud tagasi. Lepitussõna oli jäänud lausumata. Ning nõnda pidi ta nüüd elama. ... Või oli Arvo siiski öelnud sõna „mänguseltsiline“? Kaunis sõna, lepitussõna. Aga ta ei tohtinud jõuda selgusele, kas seda lausuti. Täna on pühapäev, ning kõik lähevad kirikusse. Riikka saadab isa käärkambrini ning astub ise läbi küljeukse oma vanale kohale, just kantsli vastu. Kui kaua on sest möödunud, mil oli pühapäev ja ta istus kirikus? Kaugel asub kogu see möödunud elu. Sein oli langenud alla ja rebinud elu kahte ossa.

Nagu ei tohiks saatuslik õo veel jõuda lõpule, hakkas Alma äkki kõnelema hoopis millestki muust asjast. Riikka ei vastanud. Ta ei jälginud kõnelust, ta ei suutnud. Kuid Alma jätkas kangekaelselt ning haaras viimaks kinni õe käsivarrest.

„Kes oli see viltkübaraga mees?“

„Jääme magama,“ vastas õde inimese häälega, kes kõneleb surmaunest.

„Viltkübaraga mees?“

„Missugune mees?“

„See, kes ütles, et ta kaua ei olevat olnud kodus.“

„Ma ei tea. Jäta mind rahule!“

„Ent siiski, mina tean. Olen teda näinud. Ning ka sina. Ta võttis osa sellest vargusest... Kas sa ei mäleta, kui vanalt Mäkimatka peremehelt varastati raha. Me nägime ju teda, kui teda vangina minema viidi. See on Janne Kemppoinen.“

Riikka Tuunale tuli see kohe meele ja ta äkki oli päris ärkvel. Nad olid kõik seisnud

tee ääres ja vaadanud pealt, kui vangid minema viidi. Vana Kemppoinen, kelle isa oli kahtlustatud tapmises, — ning kes oli kaubitsenud põletatud viinaga. Ning ta vend Kustaa põletas praegugi salaja kuskil üksilduses viina. Nende ema, kasimatu vanaeit, elas oma metsahütikeses Someri piiril.

„Sul on õigus,“ ütles Riikka ja unustas hetkeks oma meelehärma.

„Mis võiks teda küll siia tagasi toonud olla?“

„Noh, ta tuli tervitama oma ema.“

„Siis on ta karistusaeg juba jõudnud lõpule?“

„Arvatavasti.“

„Kui vanad olime siis?“

Kuid Riikka ei mõelnud enam sellele. Talle tuli vaid meele, kuidas Arvo kohtunikuga oli vaielnud ja seletanud, et Kemppoineniga oleks pidanud toimima kui haigega. Tol korral oli Tuunadel olnud küütamise kord, ning härrad olid istunud nende eest ja oodanud hobuseid. Ning Riikka oli neile viinud kohvi. Arvo oli ütelnud, et roimar põlvneb suguvõsast, kes teatavasti mitmes põlves on olnud ebanormaalne ja vastutamisevõimetu. Seltskond toimivat ebaõiglaselt, kui ta mõistab hukka säärase inimese. Kohtunik oli halvas tujus, sest Arvo oli temast palju noorem. Seltskond pidavat ometi ise end kaitsma, ütles kohtunik. Kemppoinen oli nähtavasti mõistetud vangid paljudeks aastateks. Kuid nüüd oli ta siis vaba. Kas oli talle antud armu, või olid need paljud karistusaastad juba möödunud? Mis tegi see Kemppoinen siin?

„Hirmus nägi ta välja,“ ütles Alma. „Ta võib kergesti jälle varastada. Kuuled sa, võib-olla ka tappa?“

„Võib olla. Aga vahest jääksime siiski pisut magama?“

Riikka tahtis, et teda jäetaks rahule ta mõtetega. Ta oli jälle jõudnud sellele, kui teisiti oli ometi Arvo, kui kõik teised. Nõnda väitis ta näiteks tol korral, kui too varas mõisteti süüdi, see mees olevat haige. Ning tööpoolest: teisiti ei võinudki see olla, — sarnaste esivanemate juures, kui olid tollel mehel. Mis oli ometi kogu see küla, kui Arvo viibis eemal? Kõigisse oli Arvo valanud oma vaimu. Kõige mitmekesisemais juhtumises oli tal olnud anda head nõu. Kõige erinevamaid ettevõtteid oli ta pannud käima. Kes mõtles küll veel sellele, et see oli olnud Arvo, kes oli jõudnud äratundmisele, milline suurepärane turvapõhivarik võiks panna töötama Hauvesi sohu? Ta oli vaid mööda minnes öelnud üksikuile peremehile: asuge tööle, see on üks kullakaevandus. Nüüd oli kogu küla juba aastate kaupa sealt endale muretsenud oma turvapõhu. Arvo oli kirikule loonud kütmissiseseade. Arvo oli sõit-

„Hakkame väiksest peale. Enne õpime jänest tabama, siis läheme karu kallale!”

„Seo nüüd, sõber Taaritõrs, jänest teiba külge kinni, et ta plehku ei saa panna, ja siis kõrvetame kordamööda, kuni meil see värk selge!”

„Hallo, sõber Kaerakõrs, meie katsejänese tervis on peale sinu tinaubade portsjoni suurepärane!”

„Soo, sõber Taaritõrs — sa lasksid jänest aga jänest laskis jalga!”

nud Helsingisse ja mõjutanud, et post jõudis siia viis korda nädalas. Selle peale ei olnud keegi varem mõelnud. Kõik, kuhu Arvo pani käe külge, hakkas elama. Igal pool, kus oli Arvo, hakkas elu kihisema. Kui ta puudus, oli kõik surnud. Ning nüüd kaob ta takistamatult oma teed. Võimatu! Kuhu ta läheb? Mida tahab ta tuua kaasa? Millal tuleb ta tagasi?

Ei kunagi! ütles Toivo.

Ei kunagi!

Külm valu roomas üle Riikka ihu, kui ta mõtles sellele. Mingi kangustus halvatas ta liikmed, ta ei suutnud liigutada isegi kätt. Sügaval ta meelehärma õhkuva tuha all põles temas nagu hõõguv süsi hirm, et see piin ehk ei olegi nii vajaline ja meelepärane Jumalale. Aga ta ei püüdnudki selles ise jõuda selgusele. Ta oli väsinud. Tumedast hirmust nõrgestatuna vajus ta viimaks kergesse unne.

Oli, kui sõidaksid nad üle Umpi saare. Toivo ja Arvo istusid ree päras. Riikka ajas hobust. Pajuoksad kraapisid vastu ree serva, regi vajus kallakule ja oli ümberminemisel. Riikka hüppas maha ja hoidis reeservast kinni. Äkki märkas ta, et regi oli tühi. Hobune pelgas ja läks kargama. Ohje lohistades kihutas ta juba kaugel minema. Aga vastu taevasina eraldus lindude kari, mis tuli lõunast. Linnud tõusid peadpööritava kõrgusse. Äkki langes üks neist alla Riikka jalge ette. See oli suur, valge lind.

Tuuna tüdart piinas õudne tunne ja pitsitas ta rinda, — ta ei suutnud karjuda, ta ei suutnud kõneleda. Ta ei suutnud tõsta pead, ta pidi lämbuma.

Kas kisasid kured?

See oli kui päästev hääl, mis kõlab kaldalt uppujale.

Riikka sai õhku kopsudesse, kargas püsti ja tormas üle-pea-kaela akna juure.

Hallis hommikuhämaras nägi ta Vene sõdurit seisvat keset lumist taluõue ja kaevust vett pumpavat.

Siis mõtles ta kõigele, mis oli sündinud. Ta vend ja ta lapsepõlvesõber olid ammugi juba kaugel. Häbi oli tulnud tallu, häbi Jumala ja inimeste ees. Häbi rõhus küla, kihelkonda, kogu maad. Ei päästmist ega lootust.

(Järgneb.)

Ka Läti kaitseleidule aumärgid.

Läti kaitseleidu häälekandjas „Aizsargs“ Miitavi kaitseleidu pogu instruktor E. Maurins võtab sõna kaitseleitudlaste aumärkide andmisest. Ta leiab, et kaitseleitudlastele aumärkide andmine (mõeldud on uut Läti kaitseleitudlaste aumärki) on tarbekohane ja sellel on kaitseleitudorganisatsiooni töö edendamisel suur tähtsus. Sest kes aumärki saanud, muutub südikamaks oma tegevuses, aumärk annab kaitseleitudlastele moraalset tasu

tema paremuse püüete eest organisatsiooni kõvendamisel. Muidugi peab auhindade jagamisel püüdma neid anda ainult neile, kes seda tõeliselt ära teeninud.

E. Maurins teeb siis ettepaneku asutada aumärk või auhind, mida antakse kaitseleitud tervetele üksustele. Sest sageli tuleb ette tõsta mõnd kaitseleitud osa teiste ees, olgu see riiete ja relvade korrashoius, eeskujulikus distsipliinis; ka korjanduste toimepanekutel erilise hoole ilmutamisel. Nüüd antakse aumärk (auhind) osakonna esimehele, sellega austada tahtes kõiki sinna kuuluvaid. Aga see ei ole tarbekohane ja annab esimehele liiga suure tähtsuse, kuna ta ometi sarnastel juhtudel ilma teiste hoole püüdetä tagajärgi poleks saavutanud. Mis puutub kaitseleitud osadele üldise autähe andmisse, siis see on tarvitusel sõjavägedes kui ka kodanlikes organisatsioonide tegevuses, seepärast ei võiks raskusi olla sama põhimõtte järele talitamisele kaitseleitudorganisatsioonides.

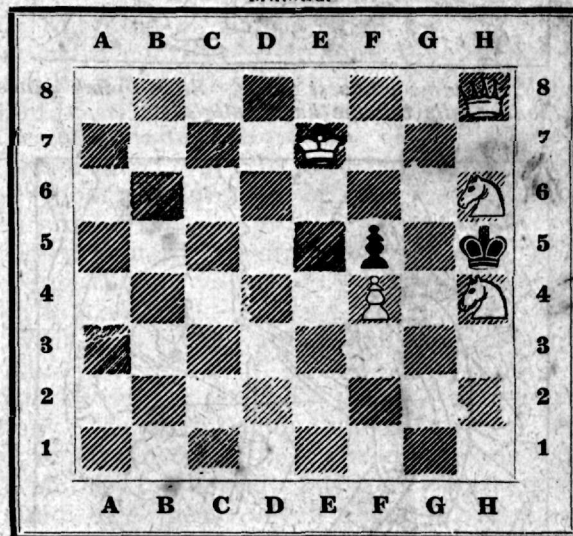
Male.

Toimetaja A. Burmeister.

Ülesanne nr. 68.

Kokku seadnud Peeter Karp. (Tallinnas.)
„Kaitse Kodu!“ originaal.

Mustad.

Valged.

Valged: Ke7, Lh8, Rh4 ja h6, Ef4.

Mustad: Kh5, Ef5.

Valged algavad ja annavad matt kahe sammuga.

Lahendusi palutakse saata: Tallinn, Narva mnt. 26, krt. 6, A. Burmeisterile.

L. Blumenovi ülesande nr. 65 lahendus.

1. Lg1—e1, Vf3:f5,
2. f2—f3 annab matt.
1. (Lg1—e1), Vf3:h3,
2. f2—f4 annab matt.
1. (Lg1—e1), ükskõik,
2. L või ettur annab matt.

Õiged lahendused saatsid: Felix Rosenberg, stud. techn. V. Tepaks, B. Kärner V. Mikenas ja Evald Karp (Tallinnast), M. Villemson (Pärnust), E. Lagsdin (Riiast).